

Z A N T E N

Algemeen Tweemaandelijks Tijdschrift
voor Volkskunde
Orgaan van de Koninklijke Bond
der Oostvlaamse Volkskundigen
en van de Dienst voor
Volkskundige Opzoeken

42 • Jaargang
Nr. 2 - 1967
maart - april
Prijs per nr. 35 F

DRUK. V/H AD. HOSTE, N. V.
GENT

Verkrijgbaar op het sekretariaat, Oscar de Gruyterstraat 36, Gent en op de bibliotheek : Kraanlei 41, Gent.

1. **Oostvlaamse Zanten**, nog voorradig tot zolang de voorraad strekt : 15^e, 19^e jg., 21^e tot en met 31^e jg., 33^e tot en met 39^e jg. tegen 150 F per jaargang. Van de jgg. 1-19 zijn nog enkele losse nummers beschikbaar tegen 50 F per nummer; van de latere jgg. tegen 35 F per nummer. **Jaarboek 1945 (jg. 20) van de Bond der Oostvlaamse Folkloristen.** Prijs : 150 F (leden 100 F). **Inhoudstafel op Oostvlaamse Zanten (Jg. I-Jg. XXV)**, door F. VAN ES. Prijs : 50 F (leden 30 F). **Idem II (Jg. XXVI-Jg. XXXV)**; door F. VAN ES. Prijs : 40 F (leden 25 F).
2. **Geïllustreerd Feestnummer** (lustrumnr). Prijs : 25 F (leden 15 F).
3. **Survivances du Passé**, door A. MARINUS (8 p.). Prijs : 12 F (leden 8 F).
4. **Zur Entwicklungsgeschichte des Bauernhauses mit durchgezapften Ankerbalken**, door J. SCHEPERS (10 p.). Prijs : 15 F (leden 10 F).
5. **Register op Gabr. Celis : Volkskundige Kalender voor het Vlaamsche Land**, door Prof. F. M. OLBRECHTS. Prijs : 40 F (leden 24 F).
6. **Bijdrage tot de volkskunde van Moerzeke**, door J. LAUREYS (50 p.). Prijs : 50 F (leden 32 F).
7. **2^e Lustrumnummer 1930-1935**. Prijs : 40 F (leden 24 F).
8. **Dit is die Excellente Kronyke van de Brahmisten**, (over het Teerlingspel), door Emile ANDELHOF. Prijs : 25 F (leden 15 F).
9. **De Groei en de Bloei van de Arteveldefiguur in de Vlaamsche Volksziel**, door Advokaat Jos. VERMEULEN. Prijs : 80 F (leden 50 F).
10. **Waasch Sagenboek**, door F. VAN ES. Prijs : 100 F (leden 60 F).
11. **Het Curieus en Vermakelijk Namenboek**, door Em. ANDELHOF. Prijs : 25 F (leden 15 F).
12. **Folklore en Onderwijs**, door L. HOSTE. Prijs : 12 F (leden 8 F).
13. **August Hendrickx, Vlaams Toneelschrijver herdacht met Bloemlezing uit zijn werken**, door Fr. DE COSTER. Prijs : 25 F (leden 15 F).
14. **Pastoor Constant Duvillers, Folklorist en folkloristische Figuur**, door F. VAN ES. Prijs : 25 F (leden 15 F).
15. **De Wetterse Reuzen**, door Lic. M. DAEM. Prijs : 25 F (leden 15 F).
16. **Sagen uit Noord-Oostvlaanderen**, door Dr. G. DE MEYER. Prijs : 25 F (leden 15 F).
17. **Een Teerlingspel in Gent**, door Lod. LIEVEVROUW-COOPMAN. Prijs : 25 F (leden 15 F).
18. **Spelen mijner Jeugd**, door L. LIEVEVROUW. Prijs : 60 F (leden 35 F).
19. **De Levende Folklore van het Gewest Balegem**, door M. BROECKHOVE. Prijs : 65 F (leden 40 F).
20. **Weerkundige Volkskalender voor het Vlaamse Land**, door M. BROECKHOVE. Prijs : 230 F (leden 140 F).
21. **Doods-, Begrafenis- en Rouwgebruiken in het Arrondissement Dendermonde**, door J. PIETERS. Prijs : 90 F (leden 55 F).
22. **Het Volksleven te Wieze. 1900-1950**, door J. VAN HAVER. Prijs : 100 F (leden 60 F).
23. **Het Hospies der Kinderen Alijn of Alynsgodshuis te Gent**, door E. LUYCKX-FONCKE (met talrijke ill.). Prijs : 40 F (leden 25 F).
24. **De Rivaliteit tussen Aalst en Dendermonde**, door H. VAN HESE. Prijs : 125 F (leden 80 F).
25. **De folklore van de Hop in Vlaams-België, vroeger en nu**, door Cl. VANHOUCKE. Prijs : 160 F (leden 100 F).
26. **Vrolijke Doodsbrieven vol humor en gal**, door R. VAN DER LINDEN en G. SIMONS (avec un résumé en français) 42 blz. Prijs : 55 F (leden 35 F).
27. **Duiventoren in Oost-Vlaanderen**, door O. S. DEPRAET. 1966, 58 blz. (rijk geïllustreerd). Prijs : 65 F (leden 40 F).
28. **Ernest Van den Driessche. Schilder van ons Volksleven**, door R. VAN DER LINDEN. 1967, 32 blz. ((op kunstdrukpapier), avec un résumé en français). Prijs : 60 F (leden 36 F).

Elk bedrag vooraf storten op postrekening nr. 969.46, Bond Oostvl. Volkskundigen, Gent. UITVERKOCHT zijn op dit ogenblik : **Herdenkingsalbum Alf. De Cock — Het Stroodek- kersbedrijf** door Cl. Trefois — **Lodewijk De Vriese, Biobibliographische studie — De Platte- grondsvormen van z.g. « Frankische » Boerderijtypen en hun geografische Verspreiding in ons Land**, door Cl. Trefois — **De Draak van het Belfort van Gent in de Folklore**, door Cl. Trefois — **De Tinnepotgieterij te Gent**, door J. Boes — **Galerij van Gentsche Typen**, door E. Andelhof — **De Magie van het Poppenspel**, door F. Van Es en anderen — **Devotie tot de Heilige Donatus**, door M. Broeckhove — **Sint-Kristoffel. Legenden. Verering. Verspreiding**, door R. van der Linden — **Kinderspelen en Liedjes uit het Land van Dendermonde**, door Mevr. L. Bataille-Hiel — **Leerknappen in de kunstambachten te Gent 14^e en 15^e eeuw**, door M. Daem.

Lidmaatschap Bond Oostvl. Volkskundigen. Jaarlijkse bijdrage gewoon lid : 150 F; familie- kaart : 50 F per gezinslid; buitenland : 175 F; beschermend lid 300 F; steunend lid 500 F. **Abonnement op Oostvlaamse Zanten** : voor niet-leden (bibl., instellingen, verenigingen, enz.) : 175 F per jaargang. P.R. 969.46 Bond Oostvl. Volkskundigen, Gent.

OOSTVLAAMSCHE ZANTEN

ALGEMEEN TWEEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT VOOR VOLKSKUNDE
 ORGAAN VAN DE KONINKLIJKE BOND DER OOSTVLAAMSE
 VOLKSKUNDIGEN EN VAN ZIJN DIENST VOOR
 VOLKSKUNDIGE OPZOEKINGEN

Redactie : Lic. Renaat van der Linden, Godveerdegemstraat 15, Zottegem

Redactieleden : Lic. Marcel Daem, Dr. René Haeseryn, Maurits Broeckhove.

Ruil en Recensiedienst : Dr. Haeseryn, Bibliotheek, Kraanlei 41, Gent.

Alle stortingen op postrekening nr. 969.46, Bond Oostvlaamse Volkskundigen, Gent.

INHOUD

Dr. L. GELBER : Vlaamse kinderzang III	46
Lic. M. DAEM : Kroniek van de studie van het volksverhaal IV. Griekse volkslegenden. Zweedse sprookjes	50
Lic. R. VAN DER LINDEN : Het bolspel	53
W. VANDER POORTEN : Volkstypen uit Appelsterre	56

Zoeken en Zanten

Gent. — De aankomst van Klokke Roeland, ets G. Langie. L. Hoste	58
Kluizen. — Gaaischieting in 1824. O. Depraet	59
St.-Amandsberg — Kernisviering Dekenij Hospice. M. Daem	60
Sleidinge. — Volksgerecht « 't kaf geven » G. De Keersmaeker	60
Gent. — Volkshumor. R.v.d.L.	63
Merelbeke. — Eerste karnavalstoet. M. Daem	62

Boekbespreking

A.M. Lamend en A. van Hageland, Kerstboek voor het gezin. R. van der Linden	64
---	----

DIENST VOOR VOLKSKUNDIGE OPZOEKINGEN

J. VAN GAASBEEK : Den oven is niet ingevallen	66
---	----

Oostvlaamse Zanten wordt uitgegeven met steun van v.z.w.
 Noordstarfonds, Gent.

VLAAMSE KINDERZANG (III)

Rondespelen en -dansen staan op de voorgrond bij de gezongen spelbezigheden der meisjes. Het kleinste meisje zingt ze vooreerst mee in de kring van de grote zusjes en hun vriendinnetjes uit de buurt; het leert van hen de speelwijze en de eerste danspassen. Fier te mogen meedoen in de ronde van de grote meisjes, doet het kind zijn best om de opgelegde taken flink en sierlijk te vervullen.

De leertijd duurt meestal niet lang. Weldra zingt en springt het kleine meisje in de ronde, op de juiste toon, maatvast en met passende, zwierige gebaren.

Onze belangstelling is op de volkskunde gericht. Daarom treft ons dit alledaags feit, waaraan de meeste mensen achteloos voorbijgaan. Hier leert het volle leven ons het geheim van de muzikale traditie, van het taai voortbestaan van de volkseigen zangtaal en -houding.

In dit opzicht verheugen we ons om elk gekend volkslied dat we van de lippen van onze kinderen konden opvangen. 't Is een bewijs voor de levensvatbaarheid der Vlaamse zangwijzen.

Dr. L. GELBER

III

Een rondespel dat in ontelbare varianten over heel het Vlaamse land bekend is. Zangwijze en tekst verschillen van gewest tot gewest, ja zelfs van dorp tot dorp; maar steeds is het een spel waarbij per stroof een kind binnentreedt in de zingende ronde of deze verlaat.

Vier rondedansen : naar melodie en spelvorm varianten van traditionele Vlaamse volksdansen. Het gebeurlijk uitvoeren van een groeiende reeks verschillende gebaren of het opsommen van voorwerpen gaat, al of niet, gepaard met pand geven.

Zie voor I en II : Oostvl. Zanten XXXIe jg. ((1966) 162-168, 210-213.

RONDESPEL

In Holland

1. In Hol-land staat een huis, In Hol-land staat een
huis, In Hol-land staat een sin-ge-lin-gen-huis,
Hop-sa-sa, tra-la-la, In Hol-land staat een huis.

2. Nu komt de boer in huis.
3. Nu komt de boerin in huis.
4. Nu komt de knecht in huis.
5. Nu komt de meid in huis.
6. Nu komt de bruid in huis.
7. Nu komt de pop in huis.
8. Nu steken we de pop omhoog.
9. Nu gaat de boer uit 't huis.
10. Nu gaat de boerin uit 't huis.
11. Nu gaat de knecht uit 't huis.
12. Nu gaat de meid uit 't huis.
13. Nu gaat de bruid uit 't huis.
14. Nu staat de pop alleen.
15. Nu steken wij het huis in brand.

N.B. De ronde zingt; bij elke stroof komt een kind in de ronde of verlaat de ronde.

RONDEDANSEN

De zevensprong

Hebt ge al ge-hoord van de ze-ven, de ze-ven, Hebt ge al ge-
hoord van de ze-vensprong? Men zegt dat ik niet dan-sen
kan, Ik dans ge-lijk een e-del-man. En dat is één.
man. En dat is één. En dat is twee. man. En dat is....

N.B. Enz. telkens optellen: bij de derde stroof tot drie, bij de vierde stroof tot vier, bij de zevende (laatste) stroof tot zeven.

Naar Brussel

1. Ik ging eens naar Brus-sel, en 'k kocht me daar wat moois, Ik
kocht me daar een hoed-je, Dat hoed-je ging al- zo. Al-
zo ging dat hoed-je, dat hoed-je ging al- zo, Al-
zo ging dat hoed-je, dat hoed-je ging al- zo.
2. ... bloesje ... 3. ... rokje ... enz..

N.B. Telkens van vooraf beginnen en het 2e motief " Alzo ging ... " per stroof zo dikwijls hernemen als er voorwerpen dienen opgesomd.

Naar de markt

Als mijn va-der en mijn moe-der naar de markt toe gaan, O
ja, ja zo. Dan ko-men zij niet thuis voor het
a - vond - maal, O ja, ja zo. Fi- de-
ri fi- de - ra fi - de - roe - la - la, Fi-de-
ri fi- de-ra fi- de-roe-la- la, O ja, ja zo.

Op zee

1. Mijn va-der vaart op zee, Mijn va-der vaart op de
mos-sel-zee, Van de ram-plam-plam, van de mos-sel-man. Mijn
va-der vaart op zee, Mijn va-der vaart op zee.

2. Wat doet hij op de zee?
3. Hij vangt daar ene vis.
4. Wat doet hij met die vis?
5. Hij maakt daarvan veel geld.
6. Wat doet hij met dat geld?
7. Hij koopt daarmee een kind.
8. Wat doet hij met dat kind?
9. Hij zendt dat kind naar school.
10. Wat doet dat kind op school?
11. Het leert de A B C .

N.B. Stappen in de ronde, hand in hand; bij " ramplamplam ": kloppen in de handen; bij " van de mosselman ": stampen met de voeten.

KRONIEK VAN DE STUDIE VAN HET VOLKSVERHAAL IV⁽¹⁾

GRIEKSE VOLKSLEGENDEN

MARIANNE KLAAR: *Christos und das verschenkte Brot.* Neugriechische Volkslegenden und Legendenmärchen. Erich Röth. Verlag Kassel. 1963. 240 blz.

De legenden, de sprookjes en de verhalen die MARIANNE KLAAR optekende voor haar boek werden geput uit bestaande sprookjesverzamelingen en rech streeks uit de volksmond van het Griekse volk. Vele jaren heeft ze gewoond en geleefd onder wetenschapsmensen en onder doodgewone lui die huisden aan de stadsrand of op een der eilandjes.

Haar zanten werden niet gedisilleerd door de Griekse geestelijkheid om waarheid en Dichtung van elkaar te onderscheiden. En zo komt het, dat er ook onkruid onder de tarwe bleef.

Er is bijna geen volk ter wereld — dan het Griekse volk — waaruit zoveel kernen ontsproten en groeiden die de eerste gemeenschappen zouden vormen van het ontluikend kristendom. De nieuwe leer der naastenliefde werd het eerst verkondigd in het voormalig Helleense Rijk van Alexander De Grootte. De bodem waarop de Griekse legende groeide en bloeide was meteen de bakermat van het kristendom. Het is dan ook vanzelfsprekend dat talrijke Griekse legenden van mond tot mond werden overgeleverd. Het godsdienstig motief was geënt op de stam van een jonge groeiende boom. De scheut groeide, ze kreeg een blad, een bloem en een vrucht. En die vrucht werd in het volksgeloof als een waarheid aangenomen en opnieuw verder verkondigd als het woord van God.

Het Griekse volk verhaalt bijbelse geschiedenissen waarin God en de duivel onverzoenbaar tegenover elkaar staan. Leefden de goden van Hellas ook niet voortdurend in strijd en tweedracht? In de Griekse legende hebben hemel en Olympos eenzelfde betekenis; slechts later zijn het twee onderscheiden begrippen geworden in de volksmond en in het volksgeloof.

Vele vreemde veroveraars hebben Griekenland doorkruist en bezet; het was een tijd van komen en gaan. De indringers brachten ook hun verhaalmotieven binnen de grenzen van Griekenland. De vreemdeling liet zich vlug assimileren; de Griek aanvaardde geen vreemde beschaving.

Griekse sagen en legenden zijn in het algemeen zeer kort. Ze worden levendig uitgebeeld met een sterke dramatische kracht. Menigmaal zijn het brokstukken uit een groot geheel.

(1) Oostvl. Zanten, I, 39e jg (1964), nr. 1, blz. 2-7; II, 40ste jg (1965) nrs 4-5, blz. 191-198; III, 42ste jg (1967) nr 1, blz. 2-5.

De studie van Griekse legenden, sprookjes en verhalen is geen onbewerkt terrein.

Marianne Klaar biedt in haar boek een overzichtelijke bibliografie (blz. 236-237). Ook Stith Thompson⁽²⁾ vermeldt de namen van Richard M. Dawkins, J.-G. Hähn, en D.S. Loukatos. Zeer in het bijzonder vestigt Marianne Klaar de aandacht op het werk van de volkskundige Dimitrios Loukopoulos. Hij was een leraar van den lande die het volk door en door kende.

Marianne Klaar had het geluk gedurende haar loopbaan Griekenland van zeer dichtbij te leren kennen. Ze verbleef op Rhodos, Samos en de Cycladeneilanden. Het eiland Patmos was voor de auteur de plaats waar ze het liefst verbleef en waar ze het best de volksmens kon benaderen omdat ze daar in het midden van een Patmosfamilie werd opgenomen. Enkele sprookjes werden ook opgenomen bij Griekse gastarbeiders in Duitsland.

Na deze kennismaking met de auteur en haar werk krijgen we in **Christos und das verschenkte Brot** een 80-tal legenden (blz. 15-211). Al deze legenden hebben hoofdzakelijk betrekking op God of O.-L.-Heer, heiligen, apostelen, duivel, of een ander motief uit de heilsgeschiedenis.

Om onze lezers een idee te geven hebben we één van de legenden « Die geschwärtzte Biene » (blz. 20-21) vertaald met als titel : Hoe het komt dat de bieën zwart zijn.

Hoe komt het dat de bieën zwart zijn?

In het begin van de wereld, als O.-L.-Heer d'eerste bie maakte, was de bie zo wit als wolle. 't Is maar later nadien, dat de duivel de kleur van dat beestje veranderd heeft.

In de tijd als Adam en Eva hun eerste zonden bedreven hadden, was de duivel daar ook bij. En de bie had het ook gezien dat er met Adam en Eva iets niet in den haak was. En daarmee peisde ze er goed mee te doen bij O.-L.-Heer te vliegen om hem dat te gaan zeggen.

De duivel had het in de gaten dat de bie wegvloog. Hij verloor zijn tijd niet, pakte een brandende fakkel in zijn poten, en liep achter de bie om haar te beletten verder te vliegen. Maar 't was allemaal verloren moeite. De bie kwam tot dichtbij de hemel. En als de duivel zag dat de bie daar zo dicht was, smet hij met de fakkel naar de bie en 't was maar juist de rook die de bie een beetje zwart maakte. Daarmee is 't, dat ze nu nog altijd zwart is.

O.-L.-Heer vond dat de goede wil van de bie moest beloond worden. En wat deed Hij? Hij zei tegen de mensen, dat de kaarsen die in de kerk verbrand zouden worden, van toen af aan van bieënwas moesten gemaakt worden. Ja, de bie had laten zien dat ze meer kon dan een ander beest. En 't is ook daarom dat men bieënwas nog altijd aanziet als iets van 't edelste dat er is.

(2) STITH THOMPSON, *Motiv-Index of Folk-Literature*. Kopenhagen 1955/1958.

De hoofdstukken « Anmerkungen » (blz. 212-236) en bibliografie (blz. 236-238) vormen het wetenschappelijk gedeelte van het boek. De schrijfster geeft voor elke legende een nota over de bron van haar optekeningen en de klassering van de legende in het motievenindex. Wat de laatste index betreft, wordt niet alleen verwezen naar de werken van Antti Aarne en Stith Thompson, maar ook de verzamelingen van Bolte-Polivka⁽³⁾, Oscar Dähnhardt⁽⁴⁾, Natursagen (blz. 238) en Eberhard-Borato⁽⁵⁾, worden in de bronnenstudie vermeld.

Christos und das verschenkte Brot zal vast en zeker de belangstelling genieten binnen en buiten de grenzen van de bakermat van het Griekse sprookje. Niet alleen volkskundigen kunnen het boek raadplegen en gebruiken voor vergelijkende studie. Ook de liefhebber van legenden en sprookjes zal zich aangenaam kunnen vermeien in de rustige atmosfeer van het voormalige Hellenisme.

ZWEEDSE SPROOKJES

Bij dezelfde uitgeverij, Erich Röth te Kassel, verscheen in 1965 **Weiszbär am See, Schwedische Volksmärchen**, uitgegeven door Dr. W. Liungmann, 196 blz.

De naam van de auteur, Dr. Waldemar Liungmann is niet onbekend in de studie van het volksverhaal. Ongetwijfeld behoort hij tot de beste kenners van het Zweedse sprookje.

Het voorwoord (blz. 5-10) verklaart duidelijk, dat in hoofdzaak vrouwen het Zweedse sprookje vertellen. Vroegere jaren kwamen de vrouwen veelal samen voor allerlei huishoudelijke bezigheden en voor allerlei ontspanningen. Er werd gezongen en verteld, de ene vertelster poogde de andere te overtreffen. Van de sprookjes die de auteur verhaalt in zijn boek, zijn er 31 verteld door vrouwen en 23 door mannen.

De meeste sprookjes die Dr. Waldemar Liungmann verzamelde, werden opgetekend van de jaren 1925 tot 1927. Op 2 jaar tijds bracht hij ongeveer 700 sprookjes bijeen, waarvan er 300 behoren tot verschillende types.

Met recht en reden staat deze noeste arbeid gemerkt onder de benaming van Liungmann-verzameling. Ze is de rijkste privé-verzameling en wordt heden bewaard in het Volkskundig Instituut van de Universiteit te Göteborg.

In 1949 werd een eerste gedeelte van dit waardevolle volkspatrimonium gepubliceerd. Behalve bovenvermelde verzameling te Göteborg bestaan er nog verzamelingen aan de Universiteiten te Stockholm, te Uppsala en te Lund.

De titel van het boek « **Weiszbär am See** » heeft zijn naam ontleend aan de titel van het eerste sprookje. Uit zijn rijk gevuld repertorium verhaalt de schrijver ons een zestigtal sprookjes (blz. 11-170). De meerderheid van deze sprookjes zijn gekatalogiseerd als toversprookjes. De wetenschappelijke waarde van het boek wordt

(3) JOHANNES BOLTE-GEORG POLIVKA, Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm. Leipzig, 1913.

(4) OSCAR DÄHNHARDT, Natursagen. Band I-III, Leipzig und Berlin, 1907/1910.

(5) WOLFRAM EBERHARD - PERTEV NAILI BORATAV, Typen türkischer Volksmärchen, Wiesbaden, 1953.

beklemtoond door de rubriek « Aanmerkingen » (blz. 172-192). In een overzichtelijke syntese worden alle sprookjes onder de loupe genomen, met een referentie naar de typologie van Antti Aarne en Stith Thompson⁽²⁾.

En overzichtelijke bibliografie (blz. 193-194) maakt ons wegwijst in de bestaande verzamelingen van Zweedse sprookjes.

De verzameling Zweedse volks sprookjes onder de titel « **Weiszbär am See** » zal ongetwijfeld een ruim lezerspubliek bekoren. De heruitgave van sprookjes is een aanwijzing te meer dat er in ons atoomtijdperk nog plaats is voor sprookjeslektuur. Sprookjes zijn en blijven een internationaal kultuurgoed. Ze spreken de taal van het hart en de geest, het domein zonder politieke grenzen.

Een biezonder woord van waardering mogen we nog richten tot de uitgeverij Erich Röth te Kassel omdat ze op systematische manier ons vertrouwd maakte met de Griekse en Zweedse sprookjes. De boekbandtekeningen van Dr. Dietler Röth verhogen de typografische verzorging.

M. Daem

HET BOLSPEL

DE BOLLEN ROLLEN VERDER

Het Bols spel in Vlaanderen, vroeger en nu⁽¹⁾ oogstte een voortreffelijke bijval. Geen enkel werk kan op volledigheid roemen. Daarom zijn we zo vrij aan de hand van verkregen inlichtingen en ontdekkingen enkele punten aan te halen, in verband met de klassifikatie, de verspreiding en de kunst.

Hélène Tremaud, Chef des Archives scientifiques et documentaires, chargée du département des jeux au Musée national des arts et traditions populaires (Parijs), publiceerde in 1964 een omvangrijk werk i.v.m. het kegelspel in Frankrijk⁽²⁾. In de inleiding situeert ze het spel in een algemene rangschikking.

Klassifikatie

In augustus 1960 had in Parijs het zesde Internationaal Kongres van de Antropologische en Etnologische Wetenschappen plaats. In een werkgroep i.v.m. de spelen hadden deelnemers uit verscheidene landen de wens uitgedrukt, dat ze zouden streven naar een internationale klassifikatie, zoals dit geschiedt voor andere takken en vakken, b.v. het volksverhaal.

De heer Petev Boratav, lid van het « Département des Jeux au Musée des Arts

(1) LINDEN, Renaat van der, uitgave in eigen beheer, Zottegem. Zie recensie O.Z. 41ste jg (1966) blz. 122.

(2) *Les Français jouent aux quilles* (des « quilles au bâton » au bowling), Paris, 1964, 180 blz. 20 schema's, 43 foto's.

et Traditions Populaires » te Parijs, kwam met een voorstel voor de dag⁽³⁾ dat steunt op drie indelingen, dewelke bepaald worden door de meest dominerende activiteit tijdens de beoefening van het spel :

- 1° magische, nabootsende en artistieke activiteit;
- 2° lichamelijke activiteit;
- 3° verstandelijke activiteit.

De tweede groep « lichamelijke activiteit » omvat de kracht- en behendigheids- spelen die zelf vijf reeksen krijgen :

- a) behendigsspelen in de eigenlijke zin;
- b) behendigheidsspelen met een inzet;
- c) gymnastiek-, akrobatische en ritmische spelen;
- d) krachtspelen in de eigenlijke zin;
- e) complexe, kracht- en behendigheids- spelen.

Het bol- en kegelspel valt in het kader van de lichamelijke activiteit, in de tweede groep bij reeks b), en e), want bijna regelmatig is er een inzet mede gemeoid en kracht en behendigheid komen beide in aanmerking voor de deelnemers en deelnemsters.

Verspreiding

De studie van het bolspel in Ertvelde voerde ons naar Zeeuws-Vlaanderen, vermits op initiatief en door de daadvaardigheid van de heer M. A. Aalbrechtse de krulbol een internationale kamp tussen het noorden van Oost-Vlaanderen en het gewest Oostburg deed ontstaan.

De ronde bol

We waren de mening toegedaan, dat alleen de krulbol ons over de grens leidde. De ronde bol bleek beperkt tot het gewest Sint-Niklaas en tot Klein-Brabant. In Hulst bevindt zich een bolbaan die heel en al met deze van Klein-Brabant overeenstemt. De bollen zijn bij de Noorderburen nochtans met allerlei motieven beschilderd, Café « De Buitenhof », Tivoliweg 13, Hulst. Eigenaar A. Crombeen.

Het kegelspel

Limburg eiste op dit terrein een soort monopolie. Men slaat gemakkelijk de bal mis door te praten van monopolie.

In Zierikzee bestaan zelfs drie damesklubs en een herenklub voor het kegelspel,

(3) BORATAV, PERTEV en TREMAUD, Hélène : Jeux de force et d'adresse dans les pays de France. Arts et traditions populaires, Paris, VIe jg. (1958) 7-8.

De voorgestelde rangschikking van 1960 zou verschijnen in 1964, tome 3, Actes du VIe Congrès international des sciences anthropologiques et ethnologiques.

De heer Roger Pinon, sekretaris-generaal van S.I.E.F., herinnerde tijdens het Symposium te Antwerpen op 25-26-27 sept. 1965 aan de poging van de heren M. Mégas en M. Boratav tot klassifikatie van de spelen. Nota in : S.I.E.F.-Informations. Bulletin de la Société Internationale d'Ethnologie et de Folklore. Administration, Volkskundemuseum, Antwerpen, N° 2 1966, 8.

dat typisch overeenstemt met dit in onze provincie Limburg : een plank van 22 meter lengte, 30 centimeter breedte, kegels in een vierkant opgesteld, drie rijen van drie. Het vierkant is met één van de punten naar de baan gericht. De vereniging « Het rollend vermaak » (Herovema) bestaat sinds 12 november 1916. Huidig lokaal : de kantine van het barakkenkamp in de Zelkepolder bij Zierikzee.⁽⁴⁾

Kunst

Het volksleven zal immerdoor inspiratie verschaffen aan onze kunstenaars. Met biezonder genoegen publiceren we een drukplaat van de kunstschilder Roger Boutens, die op knappe wijze de pierbol en het spel tekende, langs een vrolijk thema om : *Het slippertje van de veldwachter.*

(zie vervolg pag. 63)

(4) Inlichtingen van de heer A. M. Aalbrecht. Berichten in Provinciale Zeeuwse Courant, 15 okt. en 12 nov. 1966.

APPELTERRE – Volkstypen

Zoals U hebt kunnen lezen in onze vorige bijdrage⁽¹⁾ heeft kermisdinsdag met zijn hondenkoers heel wat aan te bieden. Zoals op alle volkse feesten brengt ook de hondenkoers bekende volkstypen op het voorplan. Met twee van deze typen gaan we vandaag nadere kennis maken, nl. Witte Kwik en Pere.

Witte Kwik

Eén ervan is de « Witte Kwik » het kleine tenger ventje op zijn holsblokken, met zijn bruin fluwelen broek en jas aan, met een donkerblauw alpenmutsje op het hoofd, waaronder uit een lok wit haar over zijn diep doorploegd voorhoofd hangt. Zijn kleine blauwe varkensoogjes glinsteren diep in hun holten.

Vol aandacht volgt hij de hondenkoers, maar wanneer hij na de hondenkoers in het drankhuis « het Kelderken » verschijnt, wordt de juke-box stilgezet en roept de waard : « Benoit zingt ne kier iene van die schune ouwe liekes ». Dat hoeft men Benoit geen tweemaal te zeggen, want niettegenstaande zijn jonggezellenleven draagt hij het hart op de rechte plaats. Hij legt de langharige Beattles uit Liverpool het zwijgen op. Zijn lijfstukken zijn « Lena mijn schone », « Het slagveld van Boesingen » en « Madelon », om slechts maar een drietal liedjes van zijn uitgebreid repertorium te noemen.

Tijdens het zingen wordt zijn neus inktzwart en scherper. Zijn oogjes gaan dieper in de oogkassen kruipen en sluiten zich even.

Wanneer hij bij het einde van het lied weer opkijkt, glinsteren zijn oogjes van vreugde, en ziet hij hoe het publiek met grote aandacht zijn zang volgt en luidruchtig in de handen klapt. « 'k Zal nog ien zingen » zegt de Witte Kwik voldaan, terwijl hij vlug het zweet van het voorhoofd wegveegt. Intussen is de waard niet ten achter gebleven en brengt hij hem een lekker pintje goudgeel gerstebier.

Dat de Witte Kwik een natuurmens is en een vrolijk karakter heeft, daar zit de kermis voor geen zier tussen. Neen! Maar we zijn in de maand oktober, en reeds voelt en riekt hij het natte winderige najaar met de vallende en rottende bladeren, en met verlangen ziet hij uit naar de steeds wederkerende vogeltrek.

Hele dagen kan hij dan bij alle weder en wind, in de naakte elzenbossen doorbrengen om voorbijtrekkende sijsjes en distelvinken te lijmen.

Daarin ontpopt hij zich als een groot kenner. Ieder gevangen vogeltje brengt hij voor een flinke stuiver aan de man.

(1) W. VANDER POORTEN, De hondenkoers te Appelterre. *Oostvl. Zanten*, 41e jg (1966) nr 1, blz. 7-12.

Een ander volkstype die men kan ontmoeten is Pere die sinds de stichting van de hondenkoers, een trouw supporter van dit volksfeest gebleven is. Pere is een lange, magere, beenachtige en kaarsrechte vent met een typisch blond snorretje op de bovenlip; zijn linkerwang is deerlijk geschonden door een grote naad, overblijfsel van een bijslag die hij opliep bij een liefdesduel. Steeds loopt hij op lichte pantoffels en is gekleed met een grijze broek en ondervest.

Zijn elegante en verfiijnde manieren, zijn kalme, rake, beleefde gesprekken zonder enig vloekje of vuil woordje verraden zijn keurige opvoeding. Inderdaad dat is zo, hij doorliep het middelbaar onderwijs, spreekt vlot vier talen, en was tewerkgesteld als bankbediende. Een ongelukkige liefdesgeschiedenis knakte zijn leven. Hij werd verslaafd aan de drank, zo erg dat hij alles opdrank en op de koop toe werkloos werd. Sindsdien leeft Pere, van wat hij krijgt van de barmhartige zielen. Ganse dagen bleef hij in de herbergen. Voor één pint bier zou hij meer dan zijn ziel verkopen. Maar ondanks alles heeft hij zijn « grandeur » en « savoir vivre », zoals hij het zelf uitdrukt, nooit afgestaan.

Vijftig en zelfs meer anekdotes zou ik uit zijn dorstig leven kunnen vertellen maar laten we het houden bij de bijzonderste.

Een paar jaar geleden, na de hondenkoers, wou hij Bacchus uitdagen en zou hij het rekord bierdrinken vestigen. Een volle emmer bier zou hij uitdrinken. De hoorn van een oud spreekmachine diende als trechter. Pere nam plaats op een stoel en stak de trechter in de wijdgeopende mond. Men goot de emmer bier in de hoorn en Pere slokte zoveel als hij kon van het heerlijke gerstenat. In het begin ging alles goed, maar enkele ogenblikken later kon hij het bier op tijd niet meer verwerken. Vrij spoedig liep het op bacchanale wijze uit zijn mond, en vloeide langs de bleke magere wangen over hemd en vest. Niettemin dronk hij kranig voort.. Gelukkig maar dat Adriaan Brouwer er niet meer was, want dat zou hij zeker vereeuwigd hebben.

Of Pere toen werkelijk een nieuw rekord bierdrinken gevestigd heeft is nooit officieel geweten. Hoogstwaarschijnlijk eindigde dit drinkgelag zoals het verhaal over de kikvors die even dik wou zijn als de os. Met een kruiwagen heeft men Pere die dag naar huis gebracht. Goede zielen hebben het hoopje flanel in bed gestopt.

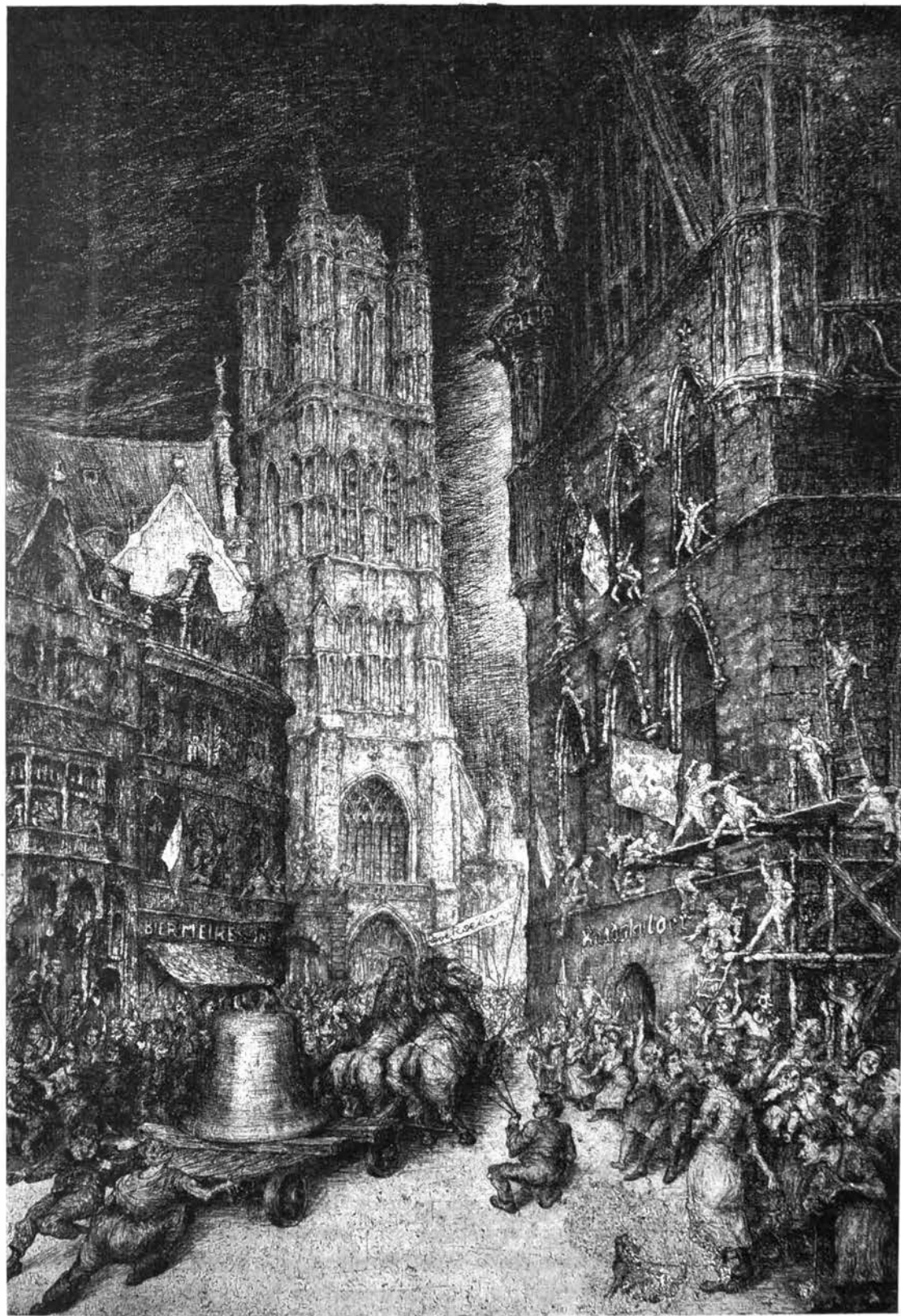
Zijn recuperatievermogen moet wel groot geweest zijn, want 's anderendaagsmorgens is hij gaan zien of er nog bier overgebleven was!

Ook was het een attractie van Pere op klokslag 12 uur, 't zij middag of middernacht, bij iedere zalvende uurslag een pint bier naar binnen te gieten, zodat hij bij de twaalfde en laatste slag een dozijn glazen binnen had.

Maar zoals het roest langzaam maar zeker invreet op ijzer, zo ondermijnde de drank zijn gestel, zodat Pere eens de gevierde kampioen bierdrinker, zowel geestelijk als lichamelijk geknakt, hier sinds een paar jaar van het toneel verdwenen is.

Zoals U hebt kunnen lezen, heeft Appelterre met zijn hondenkoers en met zijn volkstypen aan zijn inwoners en aan zijn bezoekers heel wat aan te bieden.

Willy VANDER POORTEN

De aankomst van Klokke Roeland.
58

Ets G. Langie

ZOEKEN EN ZANTEN

GENT. — « DE AANKOMST VAN KLOKKE ROELAND » ETS VAN G. LANGIE.

Eind december 1966 schonk een rasechte Gentenaar : de heer Geo Langie de prachtige ets « De aankomst van klokke Roeland » aan ons Museum.

Geo is niet enkel de schenker, maar tevens de schepper van het œuvre. Verwant met die andere etsvirtuoos Jules De Bruycker die trouwens zijn leermeester is geweest, is het werk van Langie tóch anders, omdat deze laatste niet wil afwijken van de architectonische onvervormbaarheid van zijn uitgebeelde monumenten.

Het zijn echter diezelfde Gentse gebouwen die de voornaamste inspiratiebron vormen bij deze kunstenaar. Het is duidelijk : hij houdt van alle uitingen van zijn stad als het maar echt Gents, degelijk volks is.

Als we de ets nader bekijken worden we getroffen door de grootse kompositie, de kracht, het dynamische. Rechts rijst het belfort, onpeilbaar hoog. Een derde van het tafereel wordt erdoor beheerst. Links stuwen twee herbergen in perspectief naar het centrum toe en achteraan, fel verlicht, pijlt de St.-Baafskathedraal in de dreigende luchten. Vooraan rolt een platte wagen waarop het Gents pronkstuk : klokke Roeland, zwaar doorweegt. Krakend schokt het lage tuig verder, getrokken door twee zware Vlaamse paarden. Rechts hurkt de voerman, hij wakkert zijn beide beesten aan. Achteraan duwen en stampen twee helpers uit alle macht. Overall stuwt en drumt de menigte, op de eeuwige stellages bij het belfort, in alle mogelijke ramen der belendende gebouwen, op de straat. Dat stropvolkje is toegestroomd, gesticuleert, staat perplex, huilt, zwaait, applaudiseert. Elk gezicht drukt een eigen expressie uit... En voort rolt de Roelandwagen ...

Hoofdmotief blijft de lijn, de stevige trek die alles te zeggen heeft, in talloze nuances van grijs.

Het tafereel grijpt aan en hoe meer we bewonderen, hoe meer details ons aanspreken, onze nieuwsgierigheid prikkelen en onze blikken drijven over elke vierkante centimeter van deze waardevolle ets.

Dank, oprechte dank voor dit geschenk, Geo!

L. Hoste,

KLUIZEN. — GAAISCHIETING IN 1824

In den wyk het Geusenhoeksken, tegen Doorsselen-driesch, Zondag 11 july 1824.

Daer wordt door ons opgesteld eenen Opper-vogel van 40 francs, en twee Zyde-vogels ideren van 20 francs, waer voor wy schieten n.l. Ider peloton van vier mannen en mogen opstellen vier vogels. Men betaeld zeven francs per vogel en ontfangt zes dito francs voor ideren afgeschoten vogel. De lotinge is ten dry uren fix, in de tente staende by de peirsse.

Zanten uit de Gazette van Gend, nr 1309 van 1 Juli 1824.

O. Depraet

Vorig jaar 1965 werd voor de eerste maal een schuchtere poging gedaan om een kermisviering op touw te zetten in de dekenij Hospice. In 1966 werd uitgekapt met een uitgebreid feestprogramma, een echt kermisprogramma waarin het volkskundig element een waardevolle plaats bekleedde.

De kermisviering ging door op 17, 18, 19 en 20 september. De dekenij Hospice omvat volgende straten: Potuit, Van Geertstraat, Antwerpse steenweg, Zavelput, Palmdreef, Heyveldstraat, Everstraat, Dr. Em. Mayenstraat, Lijnmolenstraat, Singenkouterstraat, Godshuizenstraat, Is. De Vosstraat, C. Wibiedreef.

De zaterdag startten feestelijkheden met een wielervedstrijd, een reclamestoet en het gebruikelijk wandelconcert. Op het programma van de zondag stond een ballonwedstrijd, een tienershow en een grote show- en variééavond. De feestelijkheden van de maandag stonden helemaal in het teken van de vroegere volksspelen, o.a.: valiezenkoers, flesjes vullen, ringsteken, mastellenbijten, lepelkoers. De maandag greep de officiële plechtigheid plaats van de automarkt van nieuwe en tweedehandswagens. Voor de eerste maal werd deze markt alhier gehouden, en naar men ons mededeelde, voor de eerste maal voor beide Vlaanderen.

De reeks volksspelen werd de dinsdag voortgezet in de gebuurteherbergen in vorm van wipschieting, kaart-, vogelpik- en teerlingprijskamp.

Tot de aktuele vermakelijkheden behoort nu ook de zang- en deklamatiewedstrijd onder de benaming « Ontdek de Ster ». Zangliefhebbers kregen de gelegenheid om hun kundigheden te laten horen en te laten goed- of afkeuren. In hoever de ster ontdekt werd op een wijkkermis te St.-Amandsberg zal de toekomst maar later kunnen uitwijzen. Een monstervuurwerk aan de Potuit sloot op feeëriek wijze het kermisprogramma van de dekenij Hospice. M. DAEM

SLEIDINGE. — Volksgerecht in landbouwerswijk

De laatste keer da' ze op Volpenswege 't kaf gegeven hên⁽¹⁾.

Da' zal nu tien jaar gaan geleen zijn met Sleï'n kermesse.

Alma V. van naast onzen had kennis gehad mee 'ne jongen. Ze waren alletwee van goeie boeren, en er viel op Alma niets te zeggen. Wat er mag gebeurd zijn weet ik nie', maar na een tijdjen waren ze gebeeld.

Toen het kort daarop uitkwam, dat heure jongen met een ander meisken bij de paster was geweest om te trouwen, en zij hun eerste gebod hadden gekregen, zei'n de boeren tegen malkander:

— *Wacht maar, Alma zal wel 't kaf hên!*

1) Wij geven hier het trouwe relaas van de feiten en hun gevolgen, warm uit de mond van onze zegspersoon. Meermaals was, zoals hier, « het kaf geven » oorzaak van verdenking en onenigheid onder geburen, en men weet hoe moeilijk die veten worden bijgelegd. In onderhavig geval was de verdachte jongen onschuldig, maar de onenigheid die eruit ontstond, is nooit meer geheel goed gemaakt geweest.

En 't was alzo. De nacht tussen de zaterdag en de zondag vóór hun tweede gebod, werd er kaf gesmeten op V's hage, en verder op 't hof. Van aan 't hekken tot aan de voordeur, 't was een haverenkaf! 't Lag er zo dik, da'ze uit de deure nie' koesten!

Ge kunt peizen, dat de mensen die 's zondagsmorgen naar de vroegmesse gingen en da' zagen er hunne zeg over hadden! Geen uur nadien, of heel Sleï'ne wist het al!

Of de V's kwaad waren! Eerst probeerde Viktor, de vader, nog het kaf weg te krijgen maar er was geen vagen aan. Dan liep hij naar de champetter. Maar wie had het gedaan? Ze hadden 't wel op den dieën en de gindsen, maar...

— *Hedde 't gezien?* vroeg de champetter.

— *Neen ik,* zei hij.

— *Wa' wilde dan da'k doen?*

Geheel de zondag hebben ze gevaagd en gekuist, en 't was nog nie' weg.

's Anderdaagsmorgens moest Thé L. ⁽²⁾ naar de V's met het paard om te helpen dorsen.

— *Ja Eel'die⁽³⁾,* zei hij al binnenkomend, *z'hén zij hier nogal hulder paart gedaan, zille! Wie hee't daar zijn leuten in g'had?*

En zij kwaad :

— *Ah Gij moet gij zoe van niet nie' gebaren. Wie hee't er zijn leuten in g'had? Gij-*

— *Ik?* zei hij.

— *Gij ja, gij he't 't geweest!*

— *Ge moet da' op mij nie' steken, ik hén ekik het nie' geweest.*

— *G'h't er zeker bij geweest!*

— *Ge meug' gij da' nie' zeggen, gij he't 't gij nie' gezien!*

— *Smeerlap!!*

Het woord was eruit.

— *Wadde, ik 'ne smeerlap? A's ekik 'ne smeerlap ben, hawel da' ga' 'k naar huis, dan doe 'k hier gene slag nie' meer.*

En hij, met paard en al, naar huis terug.

Zijn vader heeft hem dan onder vier ogen genomen :

— *Ge moet het mij vlakaf zeggen,* zei hij, *hedde 't geweest, of hedde 't nie' geweest?*

Maar Thé'fiel zei, dat het geen waar was, dat hij 't nie' geweest ha',, dat hij van g'heel de nacht, nie' op en nie' buiten was geweest.

Het bleef erbij. Maar sindsdien heeft het met de V's niet meer gegaan. Nooit zijn de L's meer bij de V's geweest om te dorsen of om ander werk te doen.

G. De Keersmaeker

2) Een boerenzoon uit de buurt. Het was het gebruik dat de boeren bij het dorsen van de oogst elkander hielpen. Dat was « 'nen dienst » onder veel andere, die niet met geld maar met een wederdienst — met gesloten beurs — werd betaald.

3) Elodie, de bazin, moeder van het meisje.

Op zondag 5 maart 1967 is voor de eerste maal de carnavalstoet gestart.

Het feest had gelijktijdig een publicitair en een ontspannend karakter. Het initiatief van de stoet was hoofdzakelijk te danken aan de lokale middenstanders.

Prins Carnaval, Carlos I, oogstte met zijn groepen veel succes. Er heerste zeer veel belangstelling vanwege de Merelbeekse bevolking, alsmede van de inwoners der omliggende gemeenten.

De Slooversvrienden

Cliché Het Volk

Allerlei groeperingen van binnen en buiten de gemeente verleenden hun medewerking aan de zinrijke uitbeelding van de taferelen. Ze werden ons opgediend in een stemmige atmosfeer, overgoten met een satirisch sausje. Een fijnproever vond het pikant, zonder kwetsend noch bijtend te zijn.

De jeugdgroeperingen waren flink vertegenwoordigd. Het ontbrak hen niet aan originaliteit en vindingrijkheid. Uit het programma vermelden we: de Merelbeekse 900, de Slooversvrienden, de tien geboden van het huwelijk, het Merelbeekse moederhuis, de bloemengilde met Toontje Verstuyft. Als vreemde gasten in de carnavalstoet noteren we de Tiroller Blaaskapelle uit Zottegem, de reuzen uit Munte, de Verenigde O'gusten uit Gent.

Het was een succesvolle start. Aan de planning van de carnavalstoet voor volgend jaar werd reeds begonnen. We hopen dat de vooruitzichten zullen gerealiseerd worden.

M. Daem

Kunstkriticus René Turkry beklemtoont de gave van Roger Boutens om alle-
daagse mensentypen tot breedvoerige composities aaneen te rijgen, o.a. in zijn
doeken « Vogelmarkt », « Arbeiders en straatmadelieven ».

In het geciteerd schilderij vormen de veldwachter en herbergklanten de achter-
grond, terwijl de piertafel met de bol, de gevallen kegels en de vallende kegel de
voorground in beslag nemen⁽⁵⁾. Het geheel is een uiterst waardevol document voor
ons levend volksleven.

De kunst en historie zijn weerspiegeld in het werk van Hollstein.⁽⁶⁾

A. V.(iaene), redakteur van Biekorf, behandelt het anoniem gedicht

DEN LOF DER BOLDERS

dat verscheen in ons werk p. 227-228. E.H. Viaene situeert het gedicht in «Brugschen
Almanak voor 't jaer 1885 » en toont aan, dat wij het gedicht aan Petrus-Jacobus
Tahon (Waton 1832-†Eernegem 1899) moeten toekennen.

Ons medelid Pierre Schrøder, Brussel, seinde me een kegelspel als verluchting
van een middeleeuws missaal, nr. 9217 blz. 54, in het Prentenkabinet van de Kon.
Bib. De illustratie stelt twee spelers voor, een met een bol in de linker- en een stok
in de rechterhand, een naast negen kegels.

Mijn ware dank aan de h. Schrøder!

Alle gegevens voor bol- en kegelspel worden in dank aanvaard.

Renaat van der LINDEN

GENT. — Volkshumor - Moppen

Het toppunt van snelheid. — De beambte die op het ministerie te laat aankomt,
botst op de beambte die te vroeg henegaat.

Het toppunt van hovaardigheid. — Plat op uw rug in het water drijven met
een sigaar in uw mond en u inbeelden dat ge een stoomboot zijt.

R.v.d.L.

(vervolg van pag. 65)

Margareta Lamend stak reeds in andere
werken van wal met het sprookjesachtig
verklaren van bloemen en planten.

Een droom van een kerstgeschenk
voor jong en oud. De uitgever heeft de

verhalen en gedichten in het werk met
een of meer sterretjes bedacht, zodat
men dadelijk merkt voor welke leeftijd
de lektuur geschikt is.

Renaat van der LINDEN

(5) TURKRY, René: Roger Boutens. Reeks Kunstenaars van heden. Uitg. Artiëstenfonds,
kunstschilder Roger Boutens (atelier Durlletstraat, 45, Antwerpen) gaf de drukplaat in bruik-
leen Wij danken hem oprecht daarvoor.

(6) HOLLSTEIN: Dutch and Flemish Etchings. Engravings and Woodcuts, ca 1450-1700.
Amsterdam, s.d. XV 89, 295. Nieuwen jeucht spiegelhel. Bowling Boys. De heer Maurits
de Meyer, Wilrijk, deelde me deze bron mede, waarvoor ik hem nogmaals mijn dank betuig,
Rockoxhuis, Antwerpen, 1966. 149-159.

BOEKBESPREKING

LAMEND, A.M. en HAGELAND, A. VAN : Kerstboek voor het gezin. Beide auteurs hebben het boek samengesteld, met de medewerking van vooraanstaande dichters en schrijvers van vroeger en nu. Luxe-uitgave Waiter Beckers, Kapellen-Antwerpen, s.d., 383 blz., 18 afbeeldingen. Prijs : 360 F.

Vooraan in het boek staat de verklaring : Dit is een luxe-uitgave W B B C. Het betreft een stoute belofte, maar we dienen onmiddellijk te bekennen, dat Walter Beckers een buitengewone presentatie aan het Kerstboek heeft verleend. Het is gedrukt op speciaal wit houtvrij gelisseerd offset. Marcus Jong creëerde een kunstzinnig bandontwerp, kleurrijk uitgevoerd op linnen band. De uitgave wekt niet alleen bewondering en ontzag voor de uiterlijke verzorging, maar tevens voor de rijke en wisselende inhoud. Deze omvat drie delen : de kersttijd, zalig nieuwjaar en driekoningen. De auteurs Margareta Lamend en A. van Hageland leveren veruit het leeuwenaandeel. U leest teksten uit de veertiende eeuw, o.a. « Wij, Edelingen, blij van geest ... » van Joost van den Vondel; een paar verhalen van John Flanders. De volkskundige kan er een waardevolle bron aanboren.

Sijt willekom, o kintjen soet (M.L.) vermeldt o.a. de verplichting omstreeks het jaar 125 voor de kerk de Geboorte van Kristus plechtig te herdenken; seint hoe bepaalde kringen pogen het Kerstkindje te vervangen door een potsierlijke Kerstman; omschrijft de reactie hier en elders tegen de ontluistering van het Kerstfeest; toont hoe het aartsvaderlijk karakter van Kerstmis bewaard blijft, o.a. in Provence, in Rome, in het Ertsgebergte, bij de Ortodoksen in Vlaanderen (19-25). *Kerstlichtjes* (A. van Hageland) belicht de veelkleurige facetten van de krans der volksgebruiken in

Vlaanderen en elders (39-41). *Midwintervuren* (A.v.H.) plaatst de kerstboom niet alleen i.v.m. met de boomcultus, doch eveneens met de midwintervuren, hun derivaten, het joel- en kerstblok in de eerste plaats (59-62). *Vlaamse Kerstboom is nog piepjong* (A.v.H.) behandelt beschouwingen en besluiten naar aanleiding van het onderzoek van de auteur voor Vlaanderen en gans Europa (77-81). *Van offerkoeken tot kerstgebak* (A.v.H.) speurt naar het kerst- en nieuwjaarsgebak in de Nederlanden vroeger en nu, situeert de engeltjeskoeken, de duivekater, enz. (107-114). *Het kerstblok in de Kempen* (A.v.H.), vroeger joelblok, als symbool van de zonnewarmte, met de buitengewone kracht, er later nog aan toegeschreven, in de Kempen vroeger en thans (120-122). *Verzonken klokken* (A.v.H.) vermelden sagen alom; de historie van de klokpuit van Beveren-bij-Roeselare lezen we volledig; in de sagen kan een historische kern schuilen, zoals Dr. K. C. Peeters in 1943 te Westmalle de verklaring hoorde, in betrekking met de soldaten van Napoleon. *Kerstmis in de bergen* (A.v.H.) omschrijft voorvaderlijke gebruiken en namen in het Duitse bergland (147-148). *Op wolvenjacht* (A.v.H.) biedt de angst in vroegere winternachten, in Noord-Nederland, de houding der bewoners, de daad en de naam van de Gentenaar Wulfsagher, en. (196-198). *Vlammende schimmen* (A.v.H.) schildert de « Brandende Scheper » of de « Brandende Schoof »,

de « Vuurmannen », enz. allerlei figuren en sagen i.v.m. het ingebeelde verschijnen van vurige gedaanten of vlamme wezens (199-202). *De magie van de kerstnacht* (A.v.H.) tekent het meisje, bereid op kerstdag een appel te schillen om te achterhalen met wie ze dra in het huwelijk zal treden, verstrekt ook andere gebruiken voor huwbare meisjes (203-205). *Kerstsymbolen* (A.v.H.) ontleden de ster, de mistel en hulst, als heilkruid en versieringelement hier en elders (209-211). *Stille nacht, heilige nacht* (M.L.) vertelt zijn oorsprong als lied in 1818 bij E.H. Mohr in Tirol en de geschiedenis nadien, zoals Hertha Pauli, een Weense die uitweek naar de Verenigde Staten, het verhaalt in «Silent Night» (215-218). *Bij de kerstkribbe. Singhet ende weset vro* (M.L.) verhaalt de oorsprong van de kribbetjes, de kerstspelen vroeger en nu, de kerstprentjes en de devote liederboekjes met kerstliedekes (223-230). *De onnozele kinderen* (A.v.H.) leven reeds in de Gewijde Geschiedenis, maar leven in deze uiteenzetting voort in Allerkinderendag in West-Europa, in allerlei feesten die tot het verleden behoren (235-237). *Wij groeten 't nieuwe jaar* (M.L.) met lawaaiertig vertoon, krijgen de oorsprong en evolutie daarvan, naast vele andere gebruiken en liederen op en rond nieuwjaar (247-251). *Kalenderbuitelingen* (M.L.) buitelen doorheen de tijd met almanakken en kalenders (253-257). *Een nieuwjaarskaartje uit de oude doos* (A.v.H.) groet u met een kaart en een rijm van de Antwerpse handbooggilde van 1605 en met vele wetenswaardigheden uit oude almanakken (260-264). *Een fantastisch nieuwjaarsfeest* (A.v.H.) beleefde men op 31 december 999 omdat elkeen meende, dat de wereld zou

vergaan (273-274). *Nieuwjaar bij vreemde volken* (A.v.H.) stuurt een saluut gelijk de Joden, Chinezen, Japanners, Anamieten (310-311). *Driekoningen in de huiskring* (M.L.) verklaren vroegere namen en gezelschapsfeesten (321-323). *Drie koningen kwamen van 't oosten* (A.v.H.) verhaalt het feest op driekoningenavond, het gebak, gebruiken en bijgeloof (325-327). *Driekoningen* (A.v.H.) verklappen pittige details bij de geboorte van het lekontoneel, sterreliederen en andere (329-330). *Wij zijn de drie koningen met hun ster* (M.L.) tijdens het feest « De Koning drinkt », maar dat feest kende ook schandalen; aan deze viering is gebak en bijgeloof gebonden. *Driekoningen in ons volksleven* (A.v.H.) verklapt, hoe men de gunst van goden en geesten op verschillende manieren kan verwerven (349-352). *Dertiendag* (M.L.) is het einde van de kersttijd, maar kinderen gaan voort met zingen van deur tot deur en met inzamelen van giften.

Deze verzameling artikels is een waarachtig Kerstboek, met allerlei gegevens rond de jaarwende gewezen. Verwacht geen wetenschappelijke argumentatie en geen geleerd betoog. Dat hoort niet in zulkdanig kader. Maar lees met lustig en rustig gemoed. Sfeervolle novellen, veelal van de hand van Margareta Lamend, verhogen nog de waarde van de uitgave. Ze is een uitzonderlijke schakel in de reeks waardevolle kunstboeken die aan een bepaald onderwerp gewijd zijn. Een speciaal probleem vergt de aandacht van de sprookjesstudie, b.v. het sprookje « *Toen kwamen de herdertjes ...* » Sinds kerstmis ... zijn de witte kroonbladeren van de margrietjes aan de onderkant licht-roze omzoomd, daar waar het Kerstkindje ze zoende...

(vervolg op pag. 63)

“DEN OVEN IS NIET INGEVALLEN...” (I)

Een taal- en volkskundig onderzoek naar het broodbakken bij de boer in het Pajottenland

Voorwoord

Men heeft wel eens de even irreverente als juiste opmerking gemaakt dat elk wetenschappelijk onderzoeker naar omhoog klimt over de rug en schouders van zijn voorgangers.

Met de publikatie van zijn « *Bakhuys en broodbakken in Vlaanderen* » legde J. WEYNS voor de studie van dit onderwerp een onmisbare basis, waar elkeen die zich met dit aspect van onze materiële volkscultuur wil bezighouden, op voort kan bouwen. Zoals omgekeerd de conservator van Bokrijk een soort algemene leidraad had aan het werk van H. MEISE « *So bakt der Bauer sein Brot* ».

Alhoewel het genoemde Duitse boek de grote verdienste heeft het onderwerp in ruim verband gesitueerd en met een daarmee samengaande intelligente beperking van de details te behandelen, toch wint het bij een vergelijking de Vlaamse geleerde, alleen al door de boeiende taalkundige en volkskundige bijzonderheden die hij voor heel Vlaanderen verwerkt. Nochtans put hij het studieobject niet uit; de lectuur van zijn pittig werk spoort veeleer nog aan tot grondiger lokaal onderzoek.

Dat een strenge toepassing van de geografische methode op de taal- en volkskundige aspecten van het broodbakken bij de boer, zelfs beperkt tot een onderzoeksgebied van slechts 46 plaatsen, een rijke oogst oplevert aan feitenmateriaal waaruit terloops ook enkele conclusies kunnen getrokken worden, hoop ik met deze studie te bewijzen.

Voor onderhavige bijdrage heb ik kunnen steunen op een dubbele materiaalverzameling.

Vooreerst op de inventarisatie van oventermen die ik zelf, reeds meer dan tien jaar geleden, in het Pajottenland, van plaats tot plaats ondernomen heb. Het ging bij mijn enquête van 1956 hoofdzakelijk om de benamingen van de ovenonderdelen en van het bakhuisgeroi.

Daarnaast kon ik gebruik maken van een zeer uitvoerige schriftelijke enquête-

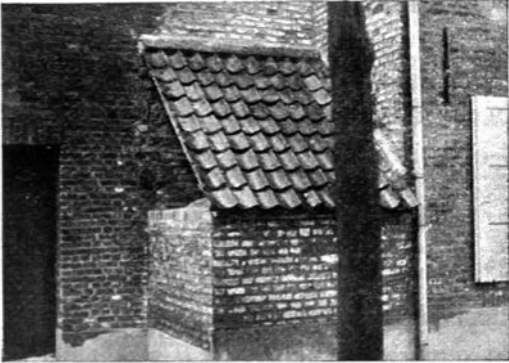

Foto 1

ELINGEN. Bakoven in erkervorm tegen de gebouwen aan. Oorspronkelijk wit gekalkt, thans afgekrabd. Buiten gebruik.

Opname : september 1965.

lijst die naar dezelfde oventermen informeert en daarenboven nog naar talrijke capita in verband met het broodbakken en het ovenhuis, tot en met volksgezegden en volksgebruiken toe.

De bewuste lijst werd in 1965 uitgezonden en draagt het gemeenschappelijk hoofd van het « Zuidwestbrabants heemkundig museum en documentatiecentrum » te Halle en van het « Seminarie voor volkskunde » aan de Rijksuniversiteit te Gent.

Als eigenlijke initiatiefnemer moet ik vernoemen de heer René Borremans, voorzitter van voormeld Documentatiecentrum. Door zijn toedoen werden verscheidene zeer betrouwbare invullers gecontracteerd.

De beantwoorde vragenlijsten berusten op het Seminarie voor volkskunde te Gent, want in de praktijk heeft dit instituut de lijst uitgestuurd, een vorm van medewerking waarvoor Professor Dr. P.J. Vandenhoute en Dr. R. Haeseryn hier een passend dankwoord toekomt.

Voor het gebied dat mijn studie geografisch bestrijkt, zijn een vijftienvigtal nauwgezet ingevulde lijsten binnengekomen. De personen die voor deze bijzondere hulp zorgden waren naar hun beroep ingedeeld : 8 plaatselijke onderwijzers, 1 onderwijzer op rust, 3 leraars middelbaar onderwijs, 3 studenten, 2 handelaars, 1 licentiaat handelswetenschappen, 1 bediende, 1 ambtenaar en 1 bakker. Een enkele van deze correspondenten vroeg de lijst op verschillende plaatsen af.

Mijn werkmethode verenigt dus het directe, mondelinge onderzoek met de indirecte, schriftelijke enquête, een arbeidswijze die naar het algemene oordeel terzake wel de beste resultaten belooft. Aan de hand van dit tweevoudige materiaal heb ik de bijgevoegde kaarten getekend; zij steunen afwisselend nu eens uitsluitend

op mondeling verzamelde gegevens, dan weer op uitsluitend schriftelijk ingewonnen materiaal, vaak op een combinatie van beide.

De schriftelijk gestelde vraag heb ik telkens in de legende bij de kaart meegedeeld.

Voor mijn onderzoeksgebied, dat 46 plaatsen telt, wisselt de dichtheid van het onderzoeksnet af van kaart tot kaart. Soms wordt een volledige bezetting benaderd, in andere gevallen is er materiaal voor gemiddeld een plaats op twee gekarteerd.

De onderzochte streek bestrijkt heel het zuidwesten van Vlaams-Brabant en omvat nagenoeg het Pajottenland, weliswaar niet helemaal binnen zijn vrij conventioneel bepaalde perken : de provinciegrens en de Dender in het westen, de taalgrens in het zuiden, de Zenne in het oosten en de spoorweglijn Brussel-Ternat-Denderleeuw in het noorden.

De eisen van een rationele cartografie hebben enkele aanpassingen in de uitgestrektheid en de vorm van mijn werkterrein veroorzaakt.

Daardoor zijn in het noorden de gemeenten Wambeek, Sint-Katharina-Lombeek, Ternat en Sint-Martens-Bodegem die men tot het Pajottenland pleegt te rekenen, evenals in het westen de gemeente Galmaarden, uitgevallen.

Dit verlies wordt, numeriek althans, ruim gecompenseerd door de aanwinst van vijf Oostvlaamse plaatsen (Ninove, Meerbeke, Neigem, Denderwindeke en Lieferinge) in de noordwestelijke hoek van mijn kaart en van het land tussen Zenne en Zoniën (Essenbeek, Dworp, Buizingen, Huizingen, Lot en Beersel) in de zuidoostelijke uithoek, die alle behandeld worden.

Alle onderzochte plaatsen liggen aldus binnen het hoofdvak *O* op de kaart voor Nederlands dialectonderzoek o.m. gebruikt in de Reeks Nederlandse Dialectatlassen. Zij omvatten aldaar de kleine vakjes 33 en 34, *e* en *f* in hun geheel en daarbij ongeveer het zuidelijke derde van 32, *e* en *f*.

De nummering op mijn kaart stemt strikt overeen met de jongste uitgave van het *Systematisch en alfabetisch register van plaatsnamen voor Nederland, de Nederlands-sprekende delen van België*, enz. uitgegeven door de Centrale Commissie voor Onderzoek van het Nederlandse Volkseigen te Amsterdam.

Tot de onderzochte plaatsen behoren drie gehuchten : Breedhout en Essenbeek onder Halle en Eizeringen onder Sint-Kwintens-Lennik. De andere plaatsen zijn zelfstandige gemeenten, of liever, zij waren het.

In de loop van 1964 heeft de wetgever, Pamel, Strijtem en Onze-Lieve-Vrouw-Lombeek verenigd tot een nieuwe gemeente Roosdaal, een benaming die ik in mijn tekst ook wel eens gebruik als de drie voornoemde dorpen toevallig hetzelfde woordgebruik kennen.

Daar het onderzochte gebied vrij klein is heb ik het niet nodig geoordeeld een aparte grondkaart of overzichtskaart bij te voegen. Het systematisch register van de onderzochte plaatsen dat beneden volgt, zal wel een voldoende oriëntatie toelaten.

In de loop van mijn uiteenzetting citeer ik talrijke dialectwoorden en soms hele zinnen. Dit gebeurt telkens in een vrij sterk vernederlandste spelling, ook al om reden van de goede verstaanbaarheid. De aangehaalde dialectische wendingen zijn lexicologisch en idiomatisch wel nauwkeurig, maar van een accurate fonetische weergave kan hier geen sprake zijn.

Verder mag aangestipt worden dat de titel van mijn bijdrage zinspeelt op een volksgezegde dat in de bespreking van kaart 31, d.i. de allerlaatste, verklaard wordt.

De afgedrukte foto's tenslotte staan vaak enigszins los van de uiteenzetting en krijgen daardoor soms het karakter van illustratie buiten de tekst.

Systematisch register van de onderzochte plaatsen

152. Ninove	249. St.-Laureins-Berchem
158. Pamel	250. St.-Pieters-Leeuw
159. Strijtem	251. Kuisbroek
160. Borchtlombeek	253. Elingen
160a. Eizeringen	254. Oudenaken
175. Schepdaal	254a. Breechout
176. Itterbeek	255. Lot
177. Dilbeek	256. Beersel
233. Meerbeke	274. Tollembeek
234. Neigem	274a. Herfelingen
235. Denderwindeke	275. Herne
236. Lieferinge	276. Heikruis
237. Onze-Lieve-Vrouw-Lombeek	277. Bogaarden
238. St.-Kwintens-Lennik	278. Bellingen
239. Gooik	281. Edingen
240. Leerbeek	281a. Mark
241. Vollezele	285. Beert
242. Oetingen	286. Halle
243. Kester	286a. Essenbeek
244. Pepingen	287. Buizingen
245. St.-Martens-Lennik	288. Huizingen
246. Gaasbeek	289. Dworp
247. Vlezenbeek	290. Lembeek

Een woord over de oven en over hen die hem nog gebruiken.

De ovens die voorkomen op de boerderijen van het onderzochte gebied behoren, als het tenminste fraaie exemplaren zijn, doorgaans tot het type met ovenhuis en bakoven in elkaars verlengde gelegen en helemaal los staand van de hoevegebouwen.

Toch is ook de binnenshuis gelegen oven hier helemaal geen zeldzaamheid, maar integendeel in vele woningen gebruikelijk. Zo staat de oven op foto 1 in erkervorm tegen de gebouwen aan en wordt van binnenshuis gestookt; de ovenmuil bevindt zich immers in het washuis, waarvan de deur op de foto gedeeltelijk zichtbaar is.

Van het ovenhuis dat een gebouw op zichzelf vormt, moet men zich vaak niet al te veel voorstellen : dikwijls is het een onooglijk ding onder een lessenaarsdak. Het weidse bakhuis op foto 2 vertegenwoordigt eerder een uitzonderingsgeval.

In de streek zijn de ovens gewoonlijk met baksteen gebouwd en niet gekalkt. Ovens die nog sporen van vakwerk vertonen of met natuursteen zijn opgetrokken komen ook nog voor, laatstgenoemde soort vooral in het Zennedal.

Samenvattend kan allicht gesteld worden dat verscheidenheid van type kenmerkend is voor de ovens in het Pajottenland.

Door middel van de schriftelijke vragenlijst heb ik proberen na te gaan wie in 1965 nog zelf brood zou bakken. Deze vraag is immers verre van academisch; alle auteurs van studies over het broodbakken op het platteland wijzen erop dat de beschreven feiten doorgaans alleen nog historische waarde hebben, omdat ze tot het verleden behoren, meer dan tot de realiteit van vandaag.

Aan deze gang van zaken ontsnapt het Pajottenland evenmin als welke streek ook, al heeft de traditie zich hier iets langer gehandhaafd dan op vele andere plaatsen.

Foto 2.

SINT-MARTENS-LENNIK

Groot bakhuis met afgang.
De oven zelf, thans onder
eterniten dak, staat dwars ge-
richt.

Buiten gebruik..

Opname : november 1965.

De invullers van de enquêtelijst werd gevraagd op te geven hoeveel procent van de boeren, naar hun schatting, nog zelf geregeld bakken. De ramingen dien-aangaande liggen nog wel heel wat hoger dan de buitengewoon lage percenten die J. Weyns voor sommige Kempische dorpen meedeelt en die soms tot 1 à 3% dalen of het absolute nulpunt bereiken..

Een volledige opsomming van het materiaal voor mijn onderzoeksgebied is misschien nog de beste illustratie :

Pamel : 20% ; Strijtem : 10% ; Eizeringen : 25% ; Schepdaal : 40% ; Onze-Lieve-Vrouw-Lombeek : 8% ; Denderwindeke : 25% ; Lieferinge : 50% ; Kester : 45% ; Pepingen : 40% ; Elingen : 40% ; Gaasbeek : 30% ; Sint-Pieters-Leeuw : 10% ; Tollembeek : 25% ; Herne : 5% ; Herfelingen : 15% ; Bellingen : 25% ; Beert : 10% ; Halle : 10% ; Lembeek : 90%.

De « negentig percent » waarvan de medewerker voor Lembeek gewaagt, hebben niet zoveel te betekenen; de zeldzame boeren die in deze industriegemeente hun bedrijf uitoefenen, bakken wellicht nog ongeveer allen zelf.

Doorgaans liggen de schattingen tussen 15 en 40 ten honderd. Dat zou al wijzen op een flinke achteruitgang van het huisbakken van brood; immers in de eerste jaren na de jongste oorlog bakte in het Pajottenland nog iedere landbouwer zelf. Ik meen dat tot omstreeks 1955 de afvalbeweging maar van beperkte omvang was; daarna is het stilaan maar zeker naar omlaag gegaan.

De drang naar rationalisatie waaraan ook de landbouw nergens ter wereld kan ontkomen, brengt het tijdrovende bedrijf van het broodbakken voor eigen gebruik op een hellend vlak.

Spijtig of niet, met H. MEISE moet men wel besluiten dat het geen enkele boerin kwalijk genomen kan worden, dat ze twee volle werkdagen per maand uitspaart door brood van een bakker te kopen...

Bespreking van de kaarten.

De « ovenkoepel » waarvan kaart I de volksbenamingen vrijwel van plaats tot plaats in beeld brengt, verdient alleen met enig voorbehoud het kenmerk « koepel », daar hij toch eerder afgeplat dan perfect halfbolvormig is.

Tegenwoordig bestaat dit onderdeel uit een bakstenen gewelf, aan de buitenzijde met een laag leem bezet.

De tijd van de ovenkoepel volledig van leem gebouwd behoort tot het verleden. Evenwel, « in de 19e en zelfs in de 20e eeuw zijn er nog lemen ovens gebouwd » schrijft J. WEYNS⁽¹⁾.

Een spoor van de lemen oven levert volgend detail op, vermeld door een correspondent te Strijtem: volgens zijn zegsman gebruikten de klompenmakers een stuk, uiteraard keiharde, « ovenkleem »⁽²⁾ om er hun « alaan » (gereedschap) op te scherpen.

(1) J. WEYNS, *Bakhuis en broodbakken in Vlaanderen*, 21.

(2) Het woord « kleem » betekent in West-Brabant zowel « leem » als « klei ».

Te Schepdaal heet een « *boerenoven* » ook wel een « *kleemoven* » en is in dit verband ook het woord « *bakkerskleem* »⁽³⁾ bekend. Ook deze twee termen lijken onbetwistbaar taalkundige herinneringen aan de vroegere, volkomen lemen oven.

Hoe heet nu dit belangrijk onderdeel van de boerenoven?

Sterkst trekt natuurlijk de benaming « *kuil* » de aandacht; ook J. WEYNS vermeldt terloops voor de streek van Denderleeuw en Aalst, handelend over de « lemen muts van de oven », de « eigenaardige naam voor deze afdekkende kleilaag : nl. *kuil* »⁽⁴⁾. En elders nog verzekert hij : « In West-Brabant heet de oven-massa *kuil*, soms *wieg* »⁽⁵⁾. De laatste term, die in mijn materiaal nergens voorkomt, hoort waarschijnlijk thuis in de buurt van Hekelgem, het vaderland van H. DE VIS, op wiens bijdrage J. WEYNS hier steunt. Het woord « *wieg* », in verband met een ast gezegd, is trouwens ook een vakterm uit de taalkring van de hopwinning⁽⁶⁾.

De term « *(oven)kuil* » staat in geen enkel woordenboek of idioticon vermeld, althans niet in de Westbrabantse opvatting van het woord.

Daarbij mag in het Pajottenland het gebruik van de samenstelling « *ovenkuil* » of de omschrijving « *kuil van de oven* » een betrekkelijk vrije kwestie heten; uit het materiaal blijkt nauwelijks dat een zekere voorkeur naar de samenstelling zou uitgaan.

Een echt bevreemdende indruk maakt hier immers het woordgebruik van « *kuil* » als benaming, niet voor een uitdieping, maar wel, tegen de verwachting in, voor een ophoging.

Ter verklaring of toch als een mogelijke aanloop tot verklaring hiervan, moet wellicht gewezen worden op een paar andere « *kuilen* » die volgens het Pajottenlands woordgebruik niet uitgegraven zijn, maar wel boven de grond uitsteken.

Zo spreekt men hier van « *patatten kuilen* », d.i. aardappels anaarden. De kenmerkende ophoging die na dit werk bij elke plant ontstaan is gaat nu op haar beurt de hele aardappelstruik benoemen. Met een « *kuil patatten* » bedoelt men de hele plant, de hele onder- en bovengrondse groei van knollen, stengels en loof. Deze boerenterm staat trouwens in ons oudste idioticon opgetekend⁽⁷⁾.

Het werkwoord « *aankuilen* » behoort in Brabant eveneens tot de vaktaal van de hopteelt; « de hop aankuilen » betekent immers « in 't najaar de kuilen met vierkante, piramidale aardhopen bedekken, zo regelmatig als een dambord »⁽⁸⁾.

(3) Met «bakkerskleem» moet wel leem afkomstig van een afgebroken ovenkoepel bedoeld zijn.

(4) J. WEYNS, *Bakhuis*, 84.

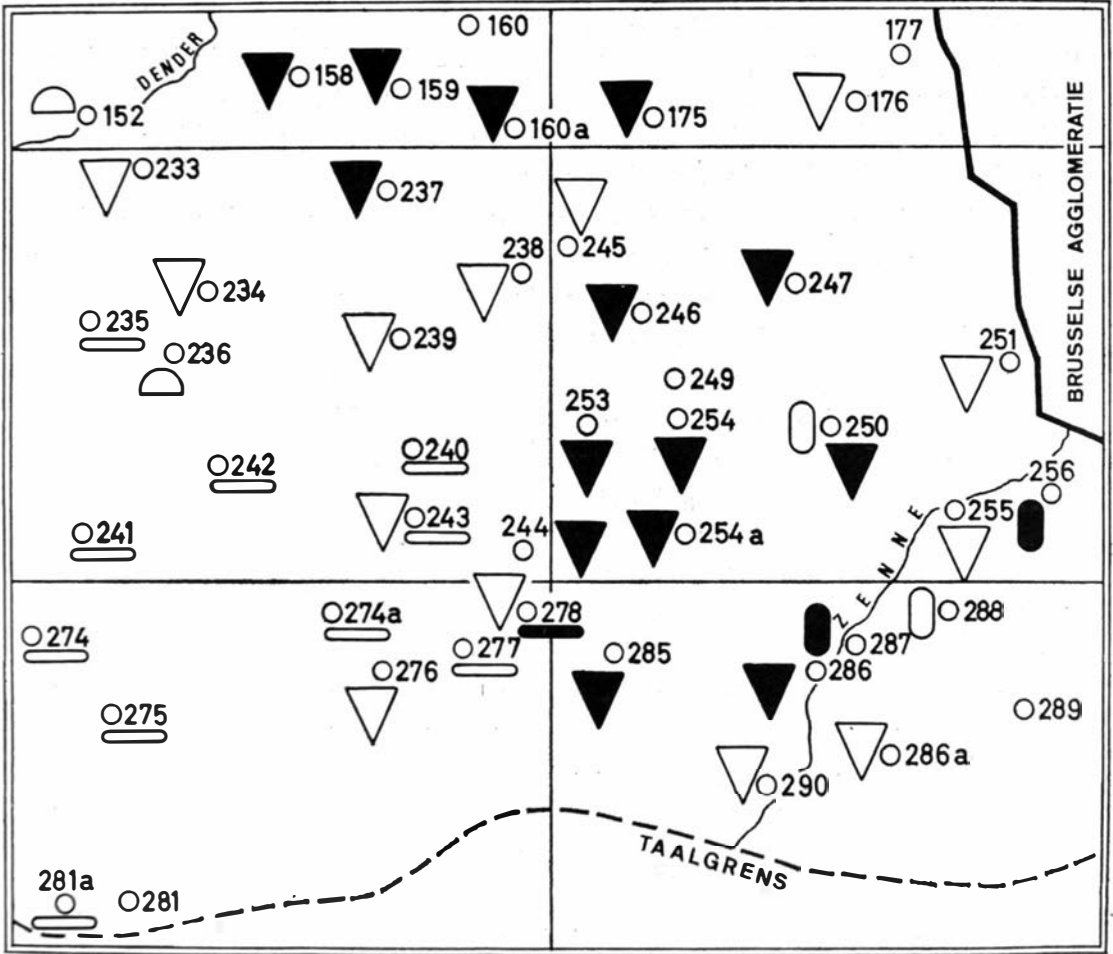
(5) J. WEYNS, *Bakhuis*, 23.

(6) J. LINDEMANS, A. DE JAEGHER en P. LINDEMANS, *Vakwoordenlijst der hopteelt*, 146.

(7) L. W. SCHUERMANS, *Algemeen Vlaamsch Idioticon*, 306 : *de aardappels kuilen*.

(8) J. LINDEMANS, A. DE JAEGHER en P. LINDEMANS, *Vakwoordenlijst*, 13.

« Hoe heet volgend onderdeel van een oven : het koepelvormige bovenste deel, met leemaarde bezet? »

- BAKKER
- KUIL
- BOL
- VOUT

- OVENBAKKER
- OVENKUIL
- OVENBOL

In de traditionele hopcultuur wordt trouwens sinds eeuwen de hop in « *kuilen* » gewonnen. Vandaar de vermelding van een zeker aantal « *hoppecuylen* » in oude beschrijvingen van een hoptuin⁽⁹⁾. Hieromtrent valt het getuigenis van de landbouwhistorie duidelijk genoeg uit : « Vroeger werd de hop geplant op lage heuveltjes, vierkante aardhopen in de vorm van een pyramide. Die heuveltjes noemde men in Brabant *kuil* ... Deze wijze van planten verdween in Brabant en in 't Land van Aalst stellig reeds vóór de 19e eeuw »⁽¹⁰⁾. Even verder merkt P. LINDEMANS op : « Het woord bleef bewaard in de Brabantse vaktaal; men spreekt aldaar van een hoplochting van honderd *kuilen*, d.i. honderd planten »⁽¹¹⁾.

Ook bij het woord « *beetkuil* » denkt de Pajot niet meer aan de geringe uitdieping die voor de bouw van de kuil in de grond uitgegraven is, wel aan de manskogte aarden wanden die samen met een binnenlaag van stro de bietenmassa tegen de vorst beschutten en die hoog boven de grod uitrijzen.

Een wat verwante opvatting van « *kuil* » was vroeger in het Westvlaamse kolenbrandersbedrijf bekend : een grote ronde stapel stokken met aarde toegedekt en klaar om tot boskool versmeuld te worden heette een « *kuil* »⁽¹²⁾.

Hier ligt waarschijnlijk een mogelijke verklaring voor de betekenisontwikkeling van « *kuil* » tot « massa in de vorm van een hoop of stapel » : uitgaande van een werkelijk gedolven kuil of kuiltje kon de benaming overgaan op de aarde die daarbij loskwam en opgehoogd werd; men denke aan de bovengenoemde « *kuil patatten* ».

Naar analogie van een dergelijke « *kuil* » kan ook de min of meer koepelvormige ovenmassa in het Pajottenland de naam « *kuil* » gekregen hebben.

Alleenstaand is zo een spectaculaire betekenisovergang van een gebruikelijk woord niet. Zo duidt het Nederlandse « *wal* » zowel een gemetselde of beschoeide waterkant als het water zelf, de gracht aan⁽¹³⁾. En dit zelfde woord « *gracht* » is in de oostelijke dialecten van Vlaams-België, o.m. ten zuidoosten van Brussel, in Haspengouw en in het zuiden van Belgisch-Limburg, gebruikelijk niet als benaming voor een waterloop, maar wel voor een verhoogde aarden berm aan weerszijden van een holle weg bijvoorbeeld⁽¹⁴⁾.

(9) P. LINDEMANS, *Geschiedenis van de landbouw in België II*, 160 vermeldt bijvoorbeeld een excerpt uit 1699 waarin sprake is van de « *hoppecuylen* » van het hof ten Broeke te Onkerzele.

(10) P. LINDEMANS, *Geschiedenis II*, 153.

(11) P. LINDEMANS, *Geschiedenis II*, 160.

(12) L.-L. DE BO, *Westvlaamsch Idioticon*, 514.

(13) VAN DALE, *Groot woordenboek der Nederlandse taal* (achtste druk), 2332.

(14) Voor het gebied ten zuidoosten van Brussel kan ik steunen op eigen optekeningen. Zo noteerde ik « *gracht* » als benaming voor de berm te Kraainem, Wezembeek, Tervuren, Overijse en Hoelaart. Voorts omschrijft A. RUTTEN, *Bijdrage tot een Haspengouwsch Idioticon*, 83, *gracht* als « aarden dam, beide zijden van eenen diepen weg ».

Voor het zuiden van Belgisch-Limburg verwijs ik naar de inlichtingen die L. Grootaers verstrekte aan A. Vincent : « le nl. *gracht* « *fossé* » est couramment employé, dans le sud de la province belge de Limbourg, avec le sens de « *talus* ». Zie noot 15.

Juist zoals in sommige Waalse dialecten het woord « *fossé* » in de zin van « *talus* » voorkomt⁽¹⁵⁾. Tenslotte kan nog verwezen worden naar het Latijnse adjectief « *altus* » dat onze beide begrippen « hoog » en « laag » uitdrukt⁽¹⁶⁾.

De bovenstaande gissingen zakken allicht af tot het peil van ijdele bespiegelingen bij de nuchtere overweging dat « *ovenkuil* » gebeurlijk niets anders is dan een ontlenende vertaling van het Franse « *cul-de-four* ». En dan nog een vertaling bij wijze van spreken, daar het hoofdbestanddeel « *kuil* » in feite gewoon overgenomen is, zij het dan met in de uitspraak aanpassing bij de eigen taal.

Weliswaar duikt de Franse woordverbinding pas in 1704 op in het « *Dictionnaire universel françois et latin* », een zeer nauwkeurig jezuitenwerk, waar de nogal technische betekenis als « *voûte en quart de sphère* » omschreven wordt⁽¹⁷⁾.

Dat de Franse benaming wel wat ouder zal zijn dan het jaar waarin ze haar neerslag vond in een woordenboek ligt bij een zo volkse term voor de hand: « *cul-de-four* » is inderdaad een woord met vrij platte etymologie⁽¹⁸⁾.

In geval ontlening uit het Frans als etymologische verklaring van « *ovenkuil* » kan weerhouden worden, zou het woord slechts schijnbaar identiek zijn met het Nederlandse « *kuil* ». Door de gewone regels van de klankontwikkeling verliepen het vreemde en het Nederlandse woord tot twee homoniemen « *kuil* » waarachter nochtans etymologisch verschillende woorden zouden schuilgaan.

De veronderstelling dat « *ovenkuil* » uit het Romaans komt, vindt tenslotte nog steun in de omstandigheid dat het Middelnederlands reeds « *cule* » (achterste) kende, overgenomen uit het Frans⁽¹⁹⁾.

De benaming « *bakker van de oven* » of « *ovenbakker* », in het zuidwestelijke kwart van het onderzochte gebied gebruikelijk, wijst zuiver geografisch gezien reeds in de richting van Oost-Vlaanderen; bij I. TEIRLINCK heet het dan ook: « Den oven hee twee deelen : dem *bakker*, boven, en d'helle, onder »⁽²⁰⁾.

Hoewel deze benaming zonder meer duidelijk mag heten, treft ze toch om taalkundige redenen: bij deze voorwerpsnaam afgeleid op *-er*, is de actieve voorstelling die dit suffix oorspronkelijk oproept, zeker erg verzwakt. Welk taalgebruiker zou « *bakker van de oven* » nog aanvoelen als naam voor het onderdeel dat eigenlijk bakt?

(15) A. VINCENT, *Fossé « talus » et inversement*, HCTD XXV (1951), 119-127.

(16) Dit kan in elk Latijns handwoordenboek gecontroleerd worden. Zie bijvoorbeeld: A. GEEREBAERT, *Beknopt Latijns-Nederlands woordenboek* (tweede druk), 31.

(17) W. VON WARTBURG, *Französisches etymologisches Wörterbuch*, 2, 1518. Voor de waarderende appreciatie die VON WARTBURG van het bewuste « *Dictionnaire universel* » geeft, zie de bronnenlijst bij zijn monumental *Wörterbuch*.

(18) W. VON WARTBURG, a.w., 2, 1521 laat er geen twijfel over bestaan. « Die gewölbte form des *arsches* ist die *ursache* der *übertragung* » van « *culus* » op « *cul-de-four* », stelt hij.

(19) R. VERWIJS en J. VERDAM, *Middelnederlandsch Woordenboek*, III, 2200.

(20) I. TEIRLINCK, *Zuid-Oostvlaandersch Idioticon*, I, 95.

Trouwens, logisch gezien, is het de ovenhitte die de broden doet bakken en die wordt evenzeer door de oventegels als door het gewelf weerkaatst. De benaming « *bakker* » voor de koepel van de oven blijft dus betrekkelijk willekeurig. Maar aan dergelijke beschouwingen stoort de « spraakmakende gemeente » zich niet...

De benaming « *bol* » of « *ovenbol* » doet op het eerste gezicht wel erg algemeen aan; toch leidt ze een reël bestaan, vermits ze, aansluitend bij het beeld van haar verspreiding op de kaart, even buiten de perken van het gekarteerde gebied nog voorkomt te Linkebeek, Sint-Genesius-Rode en Alseberg, op laatstgenoemde plaats naast « *kuil* ».

Al sterft de ovenkoepel niet helemaal overeen met het voorwerp van volkomen ronde gedaante dat het woord « *bol* » volgens het Nederlandse woordgebruik oproept, toch mag hier gewezen worden op een andere gewijzigde opvatting van diezelfde term in het Pajottenland. De landrol, een per definitie cilindervormig werktuig, heet hier algemeen : *dem bol*.

Bij de bespreking van de benaming « *vout* », lokale vorm van het bekende woord « *voute* » dat als een « gewelf » vermeld staat in meer dan één idioticon, kan ik kort zijn. Deze ontlening uit het Franse « *voûte* », was reeds in de middeleeuwen gebeurd⁽²¹⁾. Als naam voor een met bakstenen gewelfde ovenkoepel valt « *vout* » licht te begrijpen.

Als de oven aan de achterkant niet betimmerd is met planken en dat is meestal niet het geval, dan gebruikt de boer de ruimte tussen de ovenkoepel en de pannen van het dak dat de oven beschermt als een bergplaats voor gereedschap, inzonderheid tuingerei. Daar liggen *krabbers* (krabijzers) *gritsels* (tuinharken) *schuppen* (spaden) en *planters* (gepunte stokken om gaten mee in de grond te steken als men in de tuin groenten plant)) naast en over elkaar, samen met *een braak* (tuinhak) en *een patattekapper* (soort drietandige hak om aardappels te rooien) en diverse uitgediende rommel : *bazaar* of *brol*.

Alle tuig dat hier beland is of opgeborgen ligt zal weinig te lijden krijgen van de nadelige gevolgen van vochtigheid : telkens als men de oven stookt, warmt de hele ruimte eens goed op. Wat de benaming betreft, blijkt dat men deze ruimte soms gewoonweg « *op den oven* » (Eizeringen), maar meestal « *op den (oven)kuil* » (Vlezenbeek, Elingen,, Beert) of « *op den bakker van den oven* » (Lieferinge, Kester) noemt. Daarnaast gebruikt men op laatstgenoemde plaats voor de betrokken berg-ruimte eveneens de naam « *ovenast* ».

(21) E. VERWIJS en J. VERDAM, a.w., IX, 1227. Voor de verspreiding van « *voute* » in Vlaanderen : L.-L. DE BO, a.w., 1075 en I. TEIRLINCK, a.w., III, 216 die beiden « *vaute* » spellen.

Ook voor Sint-Pieters-Leeuw en Gooik wordt « *ast* » met dezelfde betekenis opgegeven; voor Pepingen « *as* ». Nu is « *ast* », Brabantse vorm van « *eest* », de algemeen bekende naam van een droogoven voor de hop⁽²²⁾. De oorsprong van deze nieuwe benaming, die dus niet aan de ovenkoepel zelf herinnert, moet natuurlijk gezocht worden in het feit dat in Brabant vroeger bakoven en hopeest onder één dak konden verenigd zijn.

Een niet onbelangrijke bijzonderheid deelt de correspondent voor Eizeringen mee : wanneer de oven ook als hopast fungeerde en in de besproken ruimte bijgevolg hop gedroogd en gesulferd werd, dan heette die plaats « *op de latten* ».

De voormelde schikking met oven en eest onder hetzelfde dak was eertijds allicht vrij algemeen en het woord « *ast* » als naam voor de hier besproken berg-ruimte mag dan ook als een taalkundig relict gelden : het herinnert in Zuid-West-Brabant aan de hopteelt die hier eertijds beoefend werd en nu totaal verdwenen is : de oude hopstreek op de rechteroever van de Dender omvatte vroeger « heel West-Brabant, met de Landen van Asse, Gaasbeek, Kruikenburg en Lombeek, de dorpen Pamel, Meerbeek en Gooik, en een deel van het Land van Edingen en Klein Waals-Brabant⁽²³⁾. Zo verbouwde het belangrijke Hof te Varenberg te Pepingen hop in de zeventiende eeuw⁽²⁴⁾.

De teelt verdween in het zuidelijke Pajottenland pas in de late 19e eeuw : enkele termen uit de vaktaal van de hopteelt kent men nu nog in Zuid-West-Brabant als laatste overblijfsels van een verdwenen cultuur : een *hopzolder*, een *hopstaak*, een *hoplochter* en een *hopboor*⁽²⁵⁾. Ook een *ast* en het werkwoord *hop-plukken* zijn nog van reputatie bekend.

Voor Denderwindeke geeft een invuller de naam « *houdeljt* » op. Dit zou er op wijzen dat boven de oven een houtvoorraad te drogen gelegd wordt, wat zeer aannemelijk lijkt. Van het bekende woord « *delt* » dat in de eerste plaats een bergruimte voor hooi boven de stallen benoemt, komt een wisselvorm « *delt* » wel meer voor in Vlaanderen⁽²⁶⁾.

(22) J. LINDEMANS, A. DE JAEGER en P. LINDEMANS, *Vakwoordenlijst*, 21. Voor de etymologie o.m. : JAN DE VRIES, *Nederlands etymologisch woordenboek*, 21.

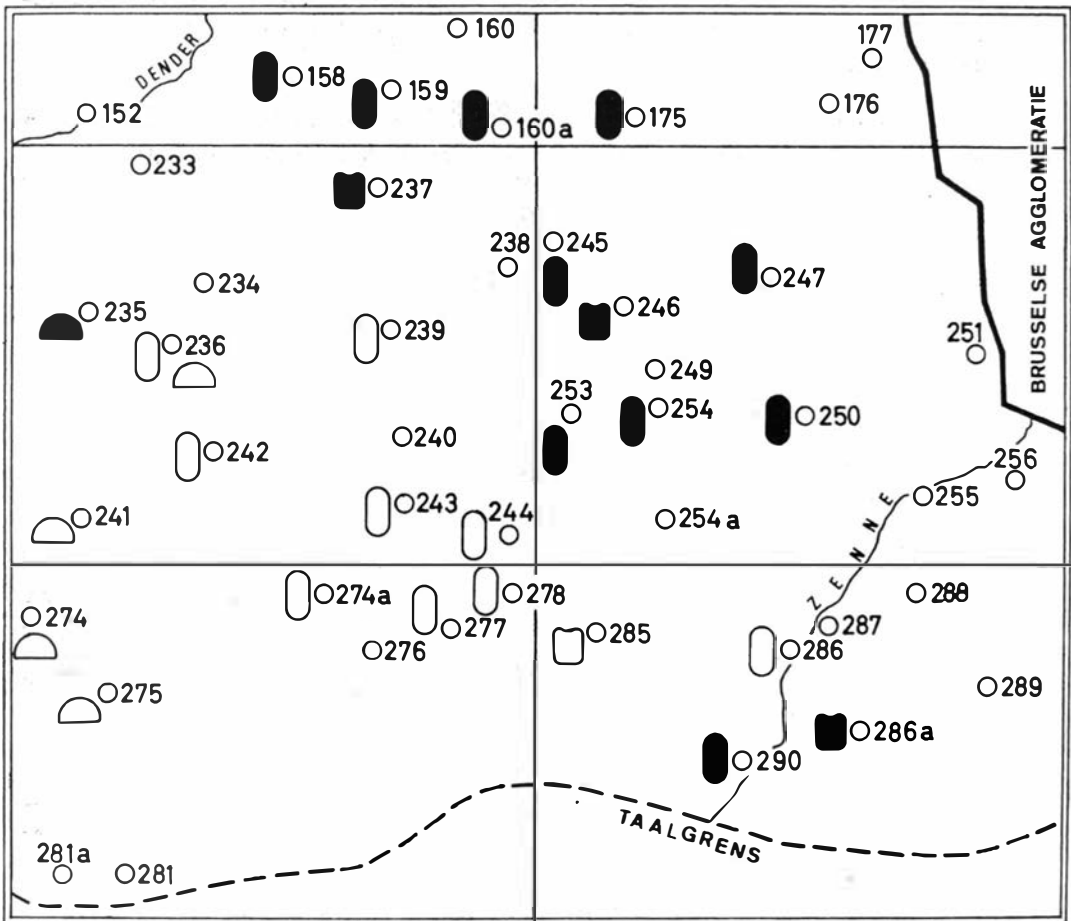
(23) P. LINDEMANS, *Geschiedenis* II, 143.

(24) P. LINDEMANS, *Geschiedenis* II, 144.

(25) De verklaring van deze termen kan men vinden in het reeds herhaaldelijk vermelde werk van J. LINDEMANS, A. DE JAEGER en P. LINDEMANS. Daar heet de « hoplochter » evenwel « hoplochting ».

KAART 2. DE OVENOPENING

« Hoe heet het volgende onderdeel van een oven : de ovenopening? »

 OVENBAKKES

 BAKKES

 OVENMUIL

 MUIL

 OVENGAT

 GAT

H. MEISE wil aan elke boerenoven drie essentiële onderdelen herkennen : de basis waarop vuur gemaakt wordt; het gewelf en de ovenmond⁽²⁷⁾. Daar de namen voor het gewelf of ovenkoepel in de commentaar bij de eerste kaart behandeld werden en de basis waarop men stookt, thans de ovenstenen, als kaart 6 aan de beurt komen, gaat nu vooreerst de aandacht naar het laatste onderdeel volgens Meises opsomming : de ovenopening.

In het zuidelijke Pajottenland heet die meestal *het bakkes van den oven* of *het ovenbakkes*.

Van de concurrerende benamingen wijst « *muil* » of « *ovenmuil* » opnieuw in Zuidoostvlaamse richting; de weinig zeggende term « *(oven)gat* » duikt sporadisch op binnen het nogal homogene « *bakkes* »-gebied.

Hoe ongelijkmatig de verspreiding van de drie voorkomende benamingstypen binnen het gebied mag zijn, toch biedt dit een staalkaart van diezelfde namen die blijkbaar met zijn drieën Vlaanderen woordgeografisch grotendeels beheersen.

De benaming « *bakkes* » die het op *kaart 2* wint, staat tot in het Antwerpse en Kalmthouts idioticon toe opgetekend⁽²⁸⁾.

Volgens het materiaal van J. WEYNS is « *muil* » nochtans de meest verspreide naam, die zowel in West- en Oost-Vlaanderen als in Limburg voorkomt⁽²⁹⁾. Ook de idiotica schijnen dit beeld te bevestigen : Gent, Zuid-Oost-Vlaanderen, Haspengouw en Hageland kennen « *muil* » als benaming voor de ovenopening⁽³⁰⁾.

Zelfs uit de werken van Stijn Streuvels kan men een passus over « de beroekte muil van een oven » lichten⁽³¹⁾.

De benaming het « *gat van den oven* » of het « *ovengat* » die uit mijn kaart niet bepaald sterk te voorschijn komt, blijkt nochtans op haar beurt tamelijk veel verspreid volgens J. WEYNS' materiaal⁽³²⁾. Men moet er evenwel rekening mee houden dat een zo algemene naam kans maakt links en rechts oudere en typischer mededingers te verdringen. Hij geniet immers de steun van een zeer algemeen woordgebruik dat « *gat* » als synoniem van « *opening* » kent.

(26) De *Taalatlas van Noord- en Zuid-Nederland*, afl. 7, krt. 5 « *zolder boven de koestal* » toont *delf(t)*-vormen in Oost-Vlaanderen

Voor « *delte* » zelf, zie o.m. : L.-L. DE BO, a.w., 205 en I. TEIRLINCK, a.w., I, 255.

(27) H. MEISE, *So bakt der Bauer sein Brot*, 36.

Der Ofen besteht aus drei Teilen : 1. Aus dem Herd, einer quadratischen oder rechteckigen aus Lehm gestampften oder gemauerten Unterlage, 2. aus der Wölbung, 3. aus dem Ofenmund.

(28) P. J. CORNELISSEN en J. VERVLIEET, *Idioticon van het Antwerpsch Dialect*, 915; J. GOOSSENAERTS, *De taal van en om het landbouwbedrijf in het Noordwesten van de Kempen*, 62.

(29) J. WEYNS, *Bakhuis*, 26.

(30) L. LIEVEVROUW-COOPMAN, *Gents Woordenboek*, 1022; I. TEIRLINCK, a.w., II, 354; A. RUTTEN, a.w., 164; J. P. TUERLINCKX, *Bijdrage tot een Hagelandsch Idioticon*, 467.

(31) M. DE VRIES en L. A. TE WINKEL, *Woordenboek der Nederlandsche Taal*, IV, 1200.

(32) J. WEYNS, *Bakhuis*, 26.

Het ovendeksel dat uiteraard juist in de ovenmuil past, bestaat in het Pajottenland meestal uit een stevig stuk plank, met plaatijzer beslagen; er zijn echter ook ovens met een metalen luik dat aan één zijde scharniert als een deur: dergelijke exemplaren lijken mij toch de minst traditionele en komen gewoonlijk voor bij verbouwde of in recente jaren herstellde ovens.

Ter aanduiding van het ovendeksel treden, blijkens kaart 3, maar twee benamingen in het onderzochte gebied op. Enerzijds het « *ovenstopsel* », anderzijds het « *deksel van den oven* » of het « *ovendeksel* », twee varianten van een zeer prozaïsche naam. Zowat alles wordt volgens het taalgebruik van het Pajottenland thans met een « *deksel* » afgesloten: een « *kastrolle* » (kookpan), een « *marmiet* » (grote pot om bijvoorbeeld wasgoed op de kachel af te koken), een « *sigarendoos* » (sigarenkistje), een « *melkkruik* » (melkbus) of zelfs een « *blinkdoos* » (schoensmeerdoosje).

Volgens J. WEYNS is de benaming « *ovendeksel* » Zuidlimburgs en Zuid-oostvlaams⁽³³⁾. Het verspreidingsgebied mag men heel veilig nog wat ruimer schatten: ook voor Haspengouw en Hageland staat deze benaming geboekt⁽³⁴⁾. Het Zuidoostvlaamse woordgebruik wordt door I. TEIRLINCK bevestigd⁽³⁵⁾.

« *Ovenstopsel* » dat in Zuid-West-Brabant ongetwijfeld een door « *deksel* » overspoelde taallaag vertegenwoordigt, trekt als archaischer benaming zeker de aandacht, ook al om zijn oude adelbrieven. « *Unum instrumentum ferrum dictum stopsel de furno* » heet het in een Brusselse archieftekst van 1392⁽³⁶⁾. Ook voor Anderlecht zijn twee archivalische vermeldingen van het « *hovenstopsel(e)* » uit de zestiende eeuw bekend⁽³⁷⁾.

Etymologisch gezien is « *stopsel* » natuurlijk elk materiaal om een opening te vullen en de bijzondere toepassing ervan als benaming voor « een kurk, een stop op een fles » komt in Vlaanderen zeer verspreid voor⁽³⁸⁾.

Dat « *ovenstopsel* » in Zuid-West-Brabant aan het verdwijnen is, bewijst niet alleen de kaart, maar blijkt ook uit een opgave « *ovendöpsel* », die volgens een invuller te Oudenaken zou in gebruik zijn. Een dergelijke verhaspeling van « *stopsel* » kan wel kenmerkend zijn voor de spraak van één persoon, typisch voor de taal van de betrokken plaats kan ik ze niet heten: vandaar dat ze niet in kaart

(33) J. WEYNS, *Bakhuis*, 26.

(34) A. RUTTEN, a.w., 164 en J. F. TUERLINCKX, a.w., 467.

(35) I. TEIRLINCK, a.w., II, 354.

(36) J. WEYNS, *Bakhuis*, 27.

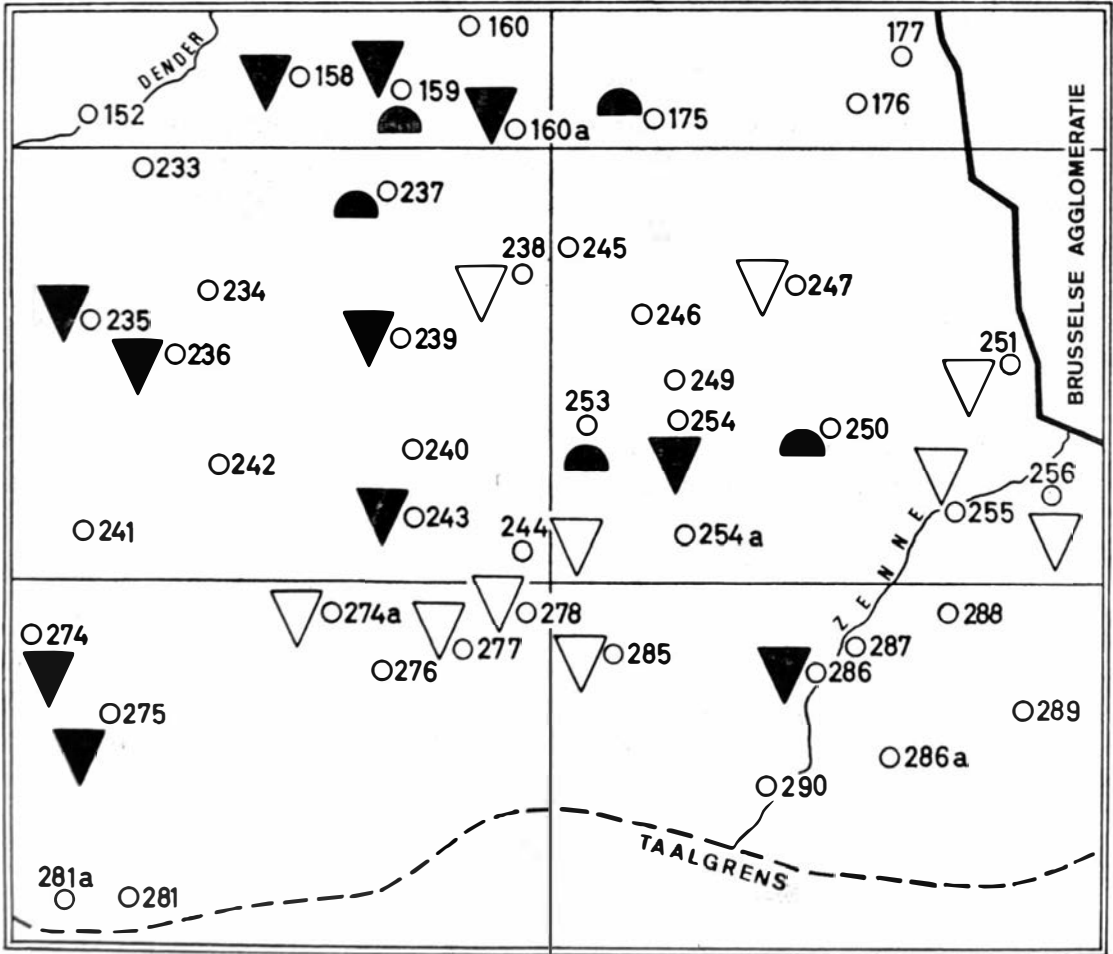
(37) J. WEYNS, *Bakhuis*, 27.

(38) M. DE VRIES en L. A. TE WINKEL, *Woordenboek*, XV, 1971. Zie ook J. P. FONTEN: *De Nederlandse benamingen voor de sluiting van de fles*, Handelingen van de Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis, XIX (1965), 387-396 (met een kaart).

gebracht is. Mijn optekeningen hebben mij voorts geleerd dat deze benaming nog wel gebruikelijk is even ten noorden van het gekarteerde gebied: zo noteerde ik « ovenstöpsel » te St.-Ulriks-Kapelle en « auvestopsel » te St.-Martens-Bodegem.

KAART 3. HET OVENDEKSEL

« Hoe heet volgende onderdeel van een oven : het ovendekseel? »

- OVENDEKSEL.
- DEKSEL.
- OVENSTOPSEL.

In ruimer verband gezien moet « *ovenstopsel* » beschouwd worden als een ongetwijfeld oude benaming die zeer verspreid is, of het zeker geweest is, gezien het getuigenis van De Bo voor West-Vlaanderen : « soort van blind of luik waarmee de mond of opening gestopt is, terwijl het brood bakt »⁽³⁹⁾ en het materiaal van J. Weyns voor Limburg waaruit men toch de indruk krijgt dat het woord in die provincie ruim verspreid moet zijn⁽⁴⁰⁾.

Als ik ook mijn materiaal in rekening breng, blijkt wel dat een aanzienlijke zuidelijke strook van Vlaams-België het « *ovenstopsel* » kent. De ouderdom van de Brabantse vormen wordt trouwens bevestigd door archivalia.

De ovenkoepel bestaat, nu althans, uit twee lagen materiaal : het bakstenen gewelf aan de binnenkant en de mantel van leem die erop ligt. Deze twee lagen samen heten blijkens kaart 1 de « *kuil* », « *bakker* », « *bol* » of « *vout* » al naargelang van de plaats. Kent men nu ook een naam om de binnenste van deze twee lagen op zichzelf aan te duiden? Het antwoord op deze vraag kan niet met ja of neen afgedaan worden.

In de oostelijke helft van het onderzochte gebied bestaat de neiging het ovengewelf van binnen in de oven beschouwd, wat men dus de « ovenhemel » zou kunnen noemen, in de naamgeving te onderscheiden van de hele ovenmassa of ovenkoepel. Waar de laatste doorgaans « *kuil* » heet, acht men het binnenste deel van deze koepel het « *gewelf* », het « *welfsel* » (iets meer verspreid) of het « *gewelfsel* » (alleen te Pepingen) te heten : zie kaart 4.

Naar Oost-Vlaanderen toe vermindert de tendentie dit betekenisonderscheid te maken. De benamingen « *bakker* » en « *vout* » die op de kaart 1 al voorkomen, duiken ook hier op, nu speciaal als naam voor het ovengewelf.

Deze drie afleidingen bij de stam van het werkwoord « *welven* », die op de meeste plaatsen waar ik over documentatie beschik de lokale naam voor de ovenhemel leveren, zorgen alweer voor de Pajottenlandse vertegenwoordiging van ruimer verspreide namen. Van een « *ovenwelfsel* » is sprake in het Antwerpse idioticon; de vormen « *gewelf* » en « *gewelfsele* » komen beide naast elkaar voor in Zuid-Oost-Vlaanderen⁽⁴¹⁾.

Meest trekt de benaming « *ovenrok* », te Kester opgegeven, de aandacht.

Hier is vermoedelijk wel een betekenisverschuiving in het spel want « *rok* » is oorspronkelijk eerder de naam voor de lemen muts op de ovenkoepel, dan wel voor het bakstenen gewelf.

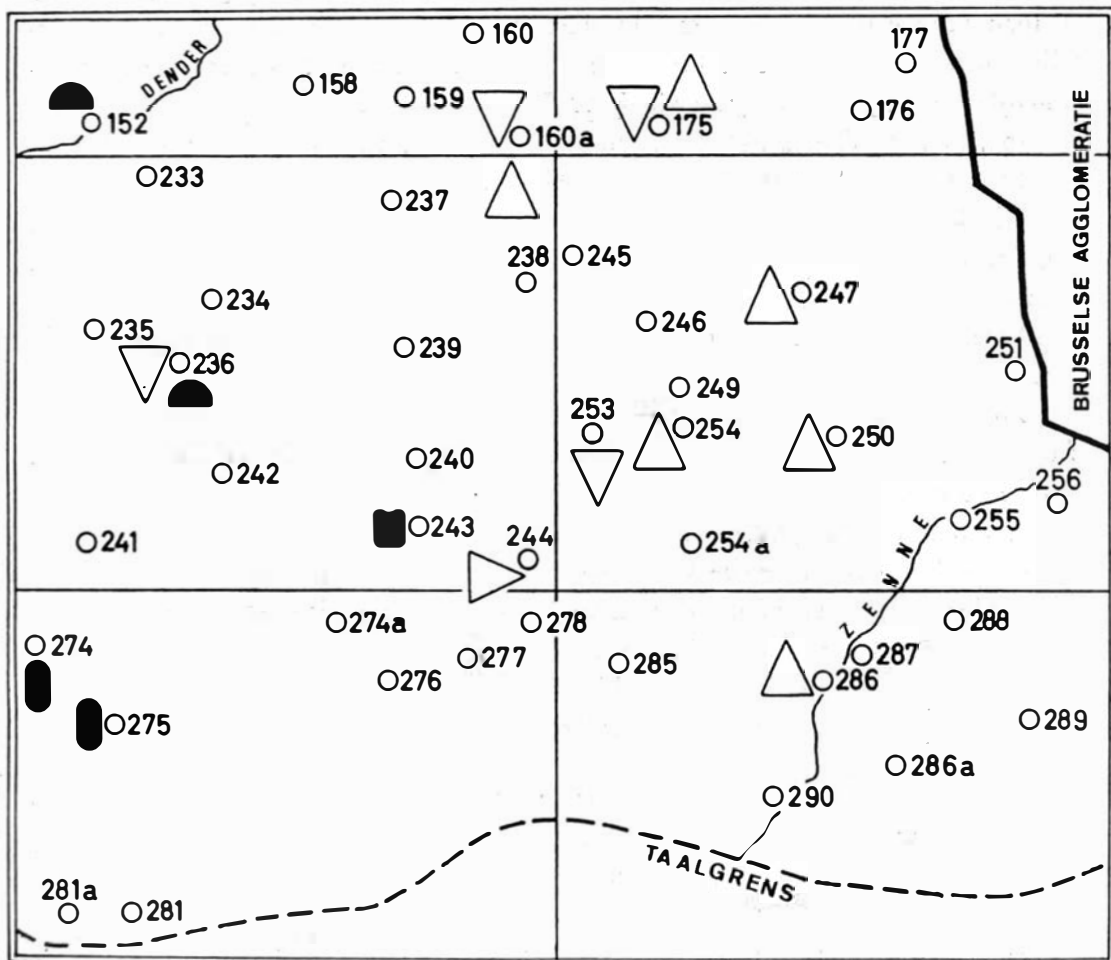
(39) L.-L. DE BO, a.w., 701.

(40) J. WEYNS, *Bakhuis*, 26 geeft de benaming op voor Mopertingen, Munsterbilzen, Riksingem, Genk en Maaseik.

(41) P. J. CORNELISSEN en J. B. VERVLIET, a.w., 2260 en I. TEIRLINCK, a.w., I, 499.

KAART 4. DE OVENHEMEL

«Hoe heet het volgende onderdeel van een oven :
het gewelf van de oven van in de eigenlijke ovenruimte gezien?»

- GEWELF
- WELFSEL
- GEWELFSEL

- OVENROK
- BAKKER
- VOUT

Zo spreekt men in het Nederlands van «rok» als «de buitenste stenen omkleding van een hoogoven»⁽⁴²⁾ en de Zuidoostvlaamse muldersterm «rok van de(n) meulen» benoemt «het buitenste deel van het meulekot»⁽⁴³⁾.

(42) M. DE VRIES en L. A. TE WINKEL, *Woordenboek*, XIII, 897.

(43) I. TEIRLINCK, *a.w.*, III, 21.

In elk geval zal deze term moeten betrokken worden bij de bespreking van kaart 7 waar « ovenrokker » als een verspreide naam voor de ovenbouwer voorkomt.

Wanneer men in het Pajottenland een dialectvaste boer, die nog goed op de hoogte is van de oventerminologie naar de naam vraagt voor de ruimte onder de oven, dan verschijnt onmiddellijk een geamuseerde lach op zijn gezicht, ook als de man geen geboren humorist lijkt. Het antwoord luidt immers in de zuidwestelijke helft van het onderzochte gebied doorgaans « *het varken* » en in de noord-oostelijke richting « *de zoeg* » : zie kaart 5.

In beide gevallen blijkt de naam op de lachlust van de zegsman te werken.

Bij « *varken* » schijnt hem immers elk logisch verband tussen deze bergruimte en de logge viervoeter ten enenmale te ontbreken; bij « *zoeg* » vindt hij het allicht nog krasser dat bepaald het moederzwijn een naam aan dit ovenonderdeel moet lenen.

Waar schuilt nu het geheim van deze naamgeving die tweemaal even grappig lijkt?

Zoals dat vaak gebeurt, ligt de sleutel alweer niet in de eerste plaats bij bewust beoefende humor vanwege de spraakmakende gemeente, maar wel hoofdzakelijk in de nuchtere woord- en zaakgeschiedenis.

Alvorens ik « *zoeg* » en « *varken* » als oventermen nader bespreek, mogen eerst de overige benamingen op de kaart een korte behandeling krijgen.

De benaming « *ovenkot* » te Eizeringen treft alleen reeds omdat men, afgaande op het woordgebruik van omliggende plaatsen als Pamel, O.-L.-V.-Lombeek, St.-Martens-Lennik en Vlezenbeek, ook hier de naam « *zoeg* » zou verwachten.

« *Ovenkot* » vindt echer zijn verklaring in het feit dat men ter plaatse onder het woord « *zoeg* » wat anders verstaat, zoals beneden uiteengezet wordt. Allicht verdient het toch vermelding dat zelfs in het monumentale Woordenboek der Nederlands(ch)e Taal « *ovenkot* » als ruimte onder de oven, askot vermeld staat⁽⁴⁴⁾.

Ook « *assekot* » wordt als ashok, plaats waar as bewaard wordt, in verschillende idiotica opgegeven⁽⁴⁵⁾.

Om nu tot de hoofdtypen van benaming op kaart 5 te komen : « *zoeg* » is ontleend aan de oude, Brabantse hopast, waar de rug of het bovenste gedeelte van de vuurkamer de naam « *zeug(e)* » draagt; het is op de zeug dat men de pan met sulfer zet om de drogende hop te sulferen⁽⁴⁶⁾.

Bijzonder verhelderend werkt hier weer een inlichting die de nauwgezette invuller te Eizeringen verstrekt. Onder sommige ovens, schrijft hij, is naast het « *ovenkot* » (lokale naam voor de hier besproken bergruimte) nog de « *zoeg* » aangebracht, d.i. een cokes-haard waarop het bakje met sulfer staat, om hop te drogen en te sulferen.

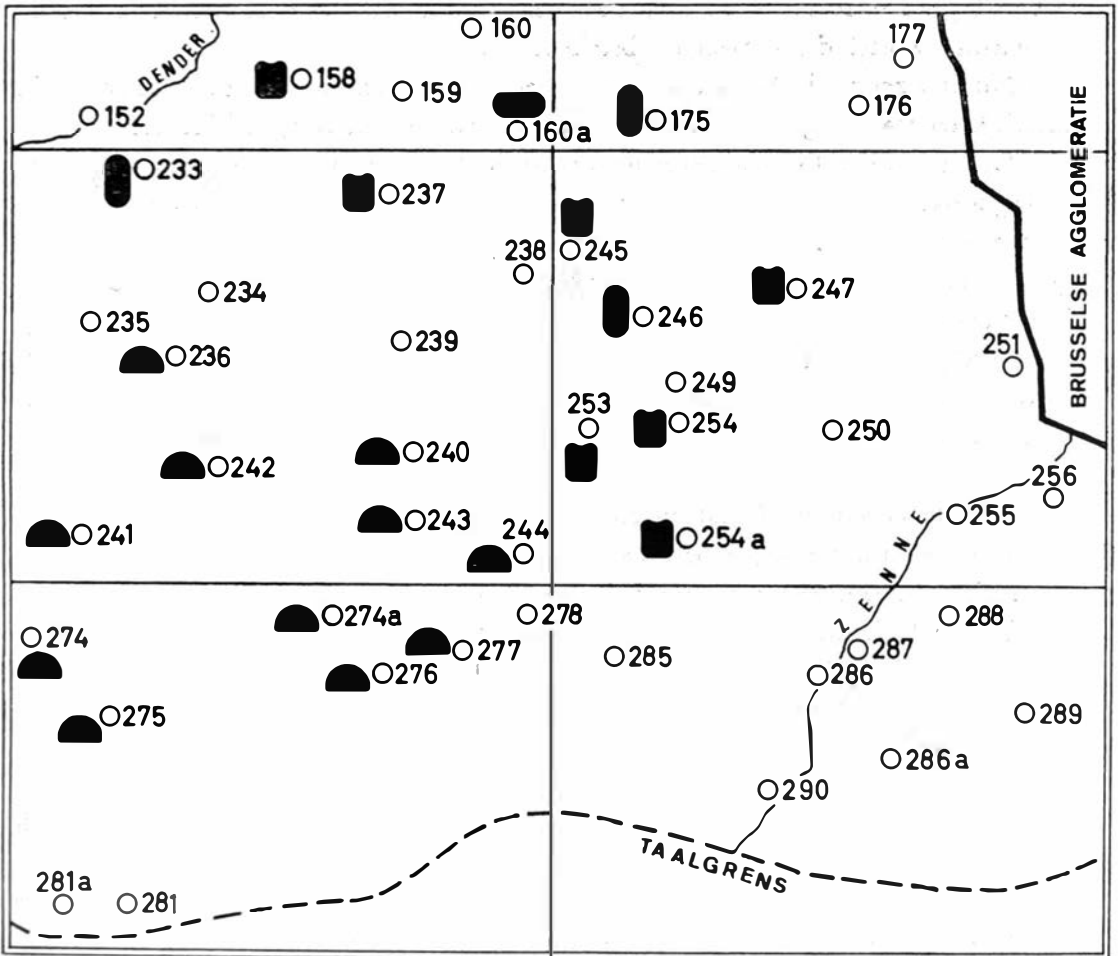
Vanzelfsprekend gaat het hier over de vanouds bekende combinatie van bak-oven en hopast onder een zelfde dak.

(44) M. DE VRIES en L. A. TE WINKEL, *Woordenboek*, XI, 1579.

(45) P. J. CORNELISSEN en J. B. VERVLIET, a.w., 168; JOOS, *Waasch Idioticon*, 81.

(46) J. LINDEMANS, A. DE JAEGER, P. LINDEMANS, *Vakwoordenlijst*, 150.

« Hoe heet het volgende onderdeel van een oven : de bergruimte onder de oven? »

ZOEG

OVENKOT

VARKEN

ASSEKOT

Dit woord « *zoeg* » waarvan de Nederlandse vorm « *zog* » zou luiden, houdt verband met « *zuigen* » en staat meer bepaald in ablautpositie ten opzichte van de stam van dit werkwoord. « *Zuigen* » moet hier natuurlijk opgevat worden als : luchttocht veroorzaken waardoor het vuur krachtig oplaait. Van taalhistorisch standpunt uit gezien is « *zoeg* » dus een zeer adequate benaming voor de vuurkamer in een ast⁽⁴⁷⁾.

(47) N. VAN WIJK, *Etymologisch woordenboek der Nederlandsche taal*, 825, i.v. *zog*.

Een gelukkige speling van de klankontwikkeling heeft er echter toevallig voor gezorgd dat het woord volkomen homoniem werd met de naam voor het vrouwelijk zwijn die in heel het Brabantse dialectgebied (Vlaams-Brabant en de provincie Antwerpen) eveneens «zoeg» luidt, een oude bijvorm van «zeug», een woord dat zelf geen uitstaans heeft met «zuigen», maar wel verwant is met een Indo-germaanse wortel die «varken» betekent⁽⁴⁸⁾.

Nu is «zoeg» in het Pajottenland niet bepaald een fijn woord: het wordt in tamelijk triviaal taalgebruik ook toegepast op een zwaarlijvige, vadsige vrouw.

Om de hinderlijk aangevoelde polysemie⁽⁴⁹⁾ van het nogal gemene woord «zoeg» dat zowel een vrouwelijk zwijn als de bergruimte onder de oven aanduidt, te overwinnen is men in het zuidelijke Pajottenland ertoe overgegaan het laatstgenoemde begrip dan maar met «varken» te benoemen, een woord dat het dubbele voordeel biedt van toch wat neutraler te klinken en tegelijkertijd nog enig associatief verband met de oorspronkelijke naam «zoeg» te bewaren. Elders, bijvoorbeeld te Erembodegem, heeft men het mannelijk varken, namelijk de «beer», ter hulp geroepen om «zoeg» als naam voor de vuurkamer in een ast uit te schakelen⁽⁵⁰⁾.

Met de bovenstaande uiteenzetting heb ik hier allicht de indruk gewekt dat het woord «varken» in de besproken betekenis een exclusieve eigenaardigheid van Zuid-West-Brabant zou zijn, en dat is de hele waarheid niet.

Tot in Holland toe heet de oven of stookplaats bij de bereiding van meekrap gewoon «varken»⁽⁵¹⁾.

Dichter bij huis vermeldt JOOS deze benaming in verband met het brouwersbedrijf: een speciale schoorsteen in een droogoven die de warmte gelijkmatig verspreidt⁽⁵²⁾.

Ook in de vaktaal van de hopteelt kent men «verken» als benaming voor de vuurhaard in een ast «in Brabant»; dat zal wel moeten opgevat worden als: op sommige plaatsen in Brabant⁽⁵³⁾.

Het varken van de oven is een bergplaats waarin voornamelijk de ovenas bewaard wordt. Daarnaast gebruikt men deze ruimte, naar de mededeling van de correspondenten nogal geregeld voor kleine aardappels voor de zwijnen (Lieferringe), voor aardappels of rapen in de winter (St.-Pieters-Leeuw en Herne), voor pootaardappels (O.-L.-V.-Lombeek), voor rommel en oude flessen (Tollembeek, Oudenaken, Kester), soms ook wel om geld in te verstopen (Vlezenbeek).

(48) Voor de geografische verspreiding van de vorm «zoeg»: *Taalatlas van Noord- en Zuid-Nederland*, afl. I, krt. 8, «het moedervarken». Voor de etymologie van «zeug»: N. VAN WIJK, a.w., 818.

(49) Polysemie, of de eigenschap van woorden verschillende betekenissen te kunnen dragen, is een verschijnsel dat de aandacht ook van dialectologen steeds gaande houdt. Zo behandelt het doctorale proefschrift van J. GOOSSENS, *Semantische vraagstukken uit de taal van het landbouwbedrijf in Belgisch-Limburg*, treffende voorbeelden van polysemie en polysemievrees.

(50) J. LINDEMANS, A. DE JAEGHER en P. LINDEMANS, *Vakwoordenlijst*, 26 en 150.

(51) M. DE VRIES en L. A. TE WINKEL, *Woordenboek*, XVIII, 591.

(52) A. JOOS, a.w., 695.

(53) J. LINDEMANS, A. DE JAEGHER en P. LINDEMANS, *Vakwoordenlijst*, 140.

Dit laatste detail kan ik uit eigen waarneming bij mijn grootmoeder thuis bevestigen : ook zij verborg geld onder het beschermende roet van de oven, weliswaar niet in het varken, maar gewoon in de zeer ruime schoorsteen van een oven die geen dienst meer deed. Daar zij de bankbriefjes in een « *vlekken doos* » (blikken doos) stopte, die natuurlijk geen waterdichte bescherming bood tegen de regen die in de wijde « *schoouw* » (schoorsteen) binnenviel, gebeurde het niet zelden dat bij nazicht van de « *meuk* » (geheime voorraad) bleek, dat de bankjes al wat gaan schimmelen waren...

Te Gooik wordt een broedse kip weleens in het varken van de oven opgesloten tot haar lust bezinkt; een radicaler middel bestond erin ze eenvoudig in de hete oven te duwen, maar voegt de correspondent er lakonisch aan toe : « soms verbrandde 't beest ».

Om broedse kippen alle lust tot broeden te ontnemen, stopt men ze wel algemener alle samen in een « *kiekerekeef* » (kippenmand) waar zij enkele dagen in blijven zonder eten of drinken. Vroeger stak men ze enige tijd in een kuip, waarin onderaan een tiental centimeter water stond en die boven toegelegd werd met een of ander primitief deksel, als een stevige plank of iets dergelijks. Onnodig te zeggen, dat zulke methode de broedlust van de hennen definitief bestrijdt; de dieren komen verzwakt en uitgehongerd uit de behandeling.

Een zieke kip zit gewoonlijk dagenlang te « *treuren* » (kwijnen) zonder dat er beterschap te bespeuren valt. Een temperamentvolle boerin zag ik op zekere dag zo een kip doden en in de « *messing* » (mesthoop) begraven. Als commentaar gaf ze daarbij volgende olympische beschouwing ten beste : *Potverdekken, die kiek zat daar de gehele tijd te dromen van geluk en lang leven ...* »

De ovenvloer is « *geleid* » met een soort plaveien, meestal « *tichels* » geheten, of zoals men in het zuidelijke Pajottenland uitspreekt : « *tiggels* ».

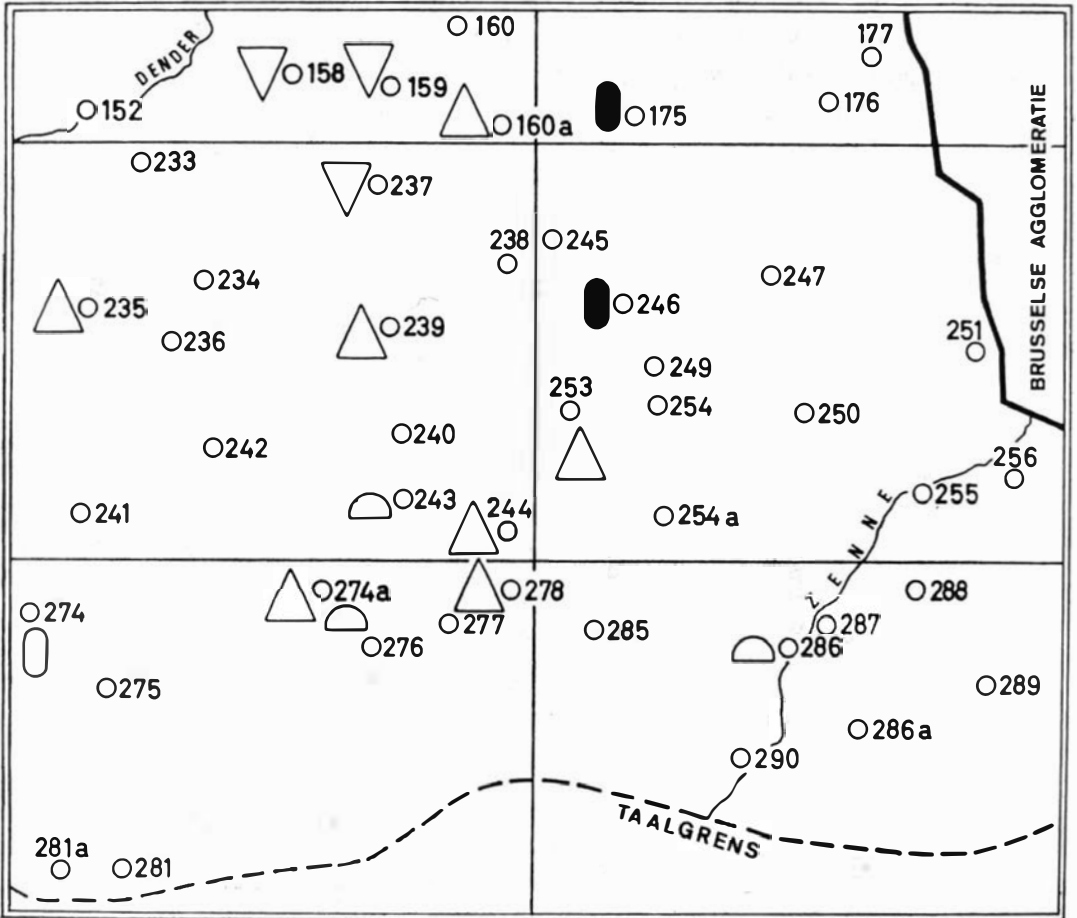
Voor zover de invullers dienaangaande enige mededeling doen, gaan ze allen akkoord dat het rode stenen moeten zijn. Daarmee bedoelen ze de half gebrande tichelstenen die traditioneel gebruikt werden om de ovenbodem te bekleden.

« *Een oven leggen* » is geen lichte karwei; menige boer die zelf de tichels « *herleid* » (opnieuw gelegd) heeft als ze losgekomen of stuk geraakt waren, moest ondervinden dat het een « *kreupel werk* » is. In liggende houding en meestal gekromd moet men zich in de donkere oven op de koop toe zien te behelpen met gelegenheidsverlichting; een « *baladeuse* » (looplamp) is daarbij het meest aangewezen middel. Als het werk tenslotte klaar komt, voelt de ovenlegger zich meestal « *geradbraakt* » of « *alzo moe als een paard dat drie dagen in de steenkarre gegaan heeft* ».

Uit kaart 6 blijkt dat de term « *oventichels* » of « *oventichelen* » enige concurrentie ondervindt van de zeer algemene benaming « *ovenstenen* » en van de aan het Frans ontleende « *refractairestenen* » (te Schepdaal en te Gaasbeek) of « *refractaires* » zonder meer (te Tollembeek).

KAART 6. DE OVENTEGELS

« Hoe heet het volgende onderdeel van een oven :
de stenen waarmee de vloer van de oven belegd is? »

- OVENTICHELEN
- OVENTICHELS
- OVENSTENEN

- REFRACTAIRESTENEN
- REFRACTAIRES

(wordt voortgezet)

KONINKLIJKE BOND DER OOSTVLAAMSE VOLKSKUNDIGEN.

Vereniging zonder winstoogmerk

De Bond ondersteunt het Museum voor Volkskunde, geeft sedert 1926 Oostvlaamsche Zanten uit, afzonderlijke Bijdragen en sedert 1957 Mededelingen van de Dienst voor Volkskundige Opzoekingen.

Samen met de Museumkommissie richt hij kosteloze openbare voordrachten, tentoonstellingen en manifestaties in, alsook de tweejaarlijkse wedstrijden van het Alfons De Cock-fonds.

Samen met de Kommissie voor Kulturele Aangelegenheden van het Provinciaal Bestuur richt hij insgelijks «Enquêtes» over volkskundige verschijnselen van de provincie Oost-Vlaanderen in.

De bibliotheek en het archief van de Bond en van het Museum voor Volkskunde berusten in de zetel, Kraanlei 41, Gent.

Een lid van de Bond werkt mede aan de verrijking van het Museum door de studie van de volkskunde in 't algemeen en van het Oostvlaams Volksleven in het bijzonder, ten eigen bate en in dienst van de volksopvoeding. Museum, tentoonstellingen, poppenspel en feesten zijn gratis toegankelijk op vertoon van de lidkaart.

Bestuur van de Bond : Ere-voorzitters : F. Van Es, Edm. Boonen. Voorzitter : Lic. R. van der Linden. Ondervoorzitter : J. Pieters. Sekretaris : M. Broeckhove. Penningmeester : R. Depoorter. Archivaris : M. Van Wesemael. Bibliotekaris : Dr. R. Haeseryn Leden : Lic. H. Arens, Lic. M. Daem, G. Hebbelijck, Lic. L. Hoste, Dr. Nowé, Fr. Van Bost, R. Vankenhove, G. Van Peteghem, G. Weze.

Dienst voor Volkskundige Opzoekingen : M. Broeckhove, Lic. M. Daem, J. Pieters, Lic. R. van der Linden, F. Van Es en M. Van Wesemael.

Feestkomitee : onder voorzitterschap van de H. R. Vankenhove, bestaat uit het bestuur van de Bond, met toevoeging van de heren Robert Van Belle en André Verbeke.

HET MUSEUM VOOR VOLKSKUNDE.

Het Museum voor Volkskunde, gesticht door de Bond der Oostvlaamse Volkskundigen in 1927, in het voormalig Museum voor Oudheden, Lange Steenstraat 14, is in 1962 overgebracht naar het Kinderen Alijns-hospitaal, Kraanlei 41, Gent.

De stad Gent heeft het Museum voor Volkskunde overgenomen, bij besluit van 27 september 1931 en plaatste het onder het toezicht van een kommissie met vertegenwoordigers van het Stadsbestuur en de Bond.

Deze kommissie bestaat uit : Voorzitter : R. Vankenhove. Sekretaris : M. Broeckhove. Penningmeester : G. Hebbelijck. Leden zijn de bestuursleden van de Bond en de afgevaardigden van de Stad. Konservator : Lic. L. Hoste.

Doel van de kommissie : Verzamelen, inventariseren en uitstellen van alle stoffelijke getuigen van het vroegere en huidige volksleven. De voorwerpen, dokumenten en inlichtingen betreffende het volksleven hebben betrekking op de woning, de huishoudelijke inrichting, de voeding, de volkskleding, de vervoermiddelen, de verlichting, het straat- en marktlevens, de volkstypen, de familietradities en -gebruiken, de ambachten met de werktuigen, de volksfeesten en -spelen en andere ontspanningen, het volksgeloof, het sociale leven, de volkskennis en volksgeneeskunde, de volksletterkunde en de volkskunst.

Aankoopkommissie : M. Broeckhove, Lic. L. Hoste, Lic. R. van der Linden, R. Vankenhove, M. Van Wesemael.

De museumkommissie houdt zich zeer aanbevolen voor afstand of schenking, zelfs in bruikleen, van voorwerpen en dokumenten. Ze koopt ook voorwerpen en laat die afhaken aan huis. Verzoek te schrijven aan de konservator : L. Hoste, Rooigemlaan 46, Gent. Tel. 26.28.74, of de sekretaris der kommissie : M. Broeckhove, Oscar de Gruyterstr. 36, Gent. Men kan zich ook rechtstreeks naar het Museum wenden : Kraanlei 41, Gent. Tel. 23.13.36.